

Op naar een levensloopbestendige wijk

Betekenis van het buurtprofiel voor de Wijkvereniging Merenwijk

Aart van Bochove en Rob Manders (Blaauwberg)

Ten behoeve van het bestuur Wijkvereniging Merenwijk

Leiden, 22 mei 2017

BLAAUWBERG

strategie ontwikkeling & kennis transfer

Voorwoord

De Merenwijk heeft altijd actieve bewoners gehad. Het waren vooral activiteiten op buurtniveau en niet op het niveau van de wijk als geheel. De behoefte aan meer zelfregie en structureel overleg met verschillende partners over ontwikkelingen in de wijk hebben geleid tot de oprichting van de Wijkvereniging Merenwijk. Een wijkvereniging die rekening houdt met de diversiteit in de Merenwijk, werkend vanuit vier geografisch verschillende maar gelijkwaardige kwadranten. Een wijkvereniging als paraplu over en stimulant voor wijkactiviteiten. De wijkvereniging staat daarmee voor de bundeling van de ambities van de bewoners. Maar wat zijn die ambities dan wel precies, en nog fundamenteeler: hoe divers is de Merenwijk als geheel? Een flinke opgave.

Die diversiteit staat beschreven in het sociografisch buurtprofiel. De jonge wijkvereniging heeft daarom enorm veel gehad aan het werk van Libertas Leiden, de Leidse organisatie voor zorg en welzijn. Libertas heeft de afgelopen jaren een negental 'sociografische buurtprofielen' laten maken, waarin Leidse wijken op een analytische manier beschreven zijn. De buurtprofielen komen tegemoet aan de vraag naar kennis over de dynamiek in de wijken, de samenstelling, de verwachte ontwikkelingen en de handelingsperspectieven, zoals die bij professionele instellingen leeft (instellingen voor zorg, onderwijs, corporaties, politie). Inzicht maakt het mogelijk te anticiperen op ontwikkelingen en om het overleg met de gemeente beter te onderbouwen.

De wijkvereniging is betrokken geweest als een van de gesprekspartners over het buurtprofiel. Libertas stimuleerde het gebruik van een ontwerpversie van het profiel in de discussie met inwoners en de wijkvereniging. Zo heeft Libertas het proces van wijkprofiel naar wijkvisie aanzienlijk kunnen versnellen en verdiepen. Wij danken Libertas zeer voor de mogelijkheid die zij daartoe hebben geboden. Op de bewonersavonden per kwadrant hebben een honderdtal mensen zich indringend bezig gehouden met zowel de informatie uit het profiel als de mogelijke consequenties voor de wijk. Dit is een goed voorbeeld van samenwerking tussen een professionele organisatie en een vrijwilligersorganisatie. Op deze manier heeft het buurtprofiel direct een grote gebruikswaarde gekregen. Wij danken ook de onderzoekers van Blaauwberg voor de extra tijd die zij in de contacten met de wijk gestoken hebben en voor hun professionele reflectie op de opbrengst van de bewonersavonden.

In het nu voor u liggende verhaal hebben we goed zichtbaar gemaakt welk stuk onder verantwoordelijkheid van Libertas Leiden tot stand gekomen is en welke stuk door de onderzoekers is opgesteld onder regie van de wijkvereniging.

We beschikken nu over een onafhankelijke, maar kritische en betrokken kijk op de wijk. Veel inzichten, perspectieven, en vooral huiswerk voor onze eigen leden, verenigd in de visiegroep. Deze groep en het bestuur gaat verder met het uitwerken van de keuzes die worden geschetst in het rapport dat voor u ligt. Ik wens u daarom heel veel leesplezier toe.

Akke Timmermans, voorzitter Wijkvereniging Merenwijk

Inhoud

Voorwoord	pagina 2
Deel 1 - Sociografisch buurtprofiel	
1. De geschiedenis: een Randstedelijke slaapwijk	pagina 5
2. De status quo	pagina 8
3. De opgave voor de komende twee decennia	pagina 17
Deel 2 - Betekenis van het profiel voor de Wijkvereniging Merenwijk	
1. Visie op de Merenwijk	pagina 22
2. Discussiehoofdstuk	pagina 25
Bijlagen	
Bijlagen sociografisch buurtprofiel	pagina 32
Bijlagen – bewonersavonden	pagina 47

Deel 1

Sociografisch buurtprofiel Merenwijk

1. De geschiedenis: een Randstedelijke slaapwijk

In de collectieve herinnering van Nederland leven de jaren vijftig van de twintigste eeuw voort als de 'wederopbouw'. Het land lag in 1945 in puin, terwijl de bevolking na vijf donkere oorlogsjaren de verloren tijd inhaalde en zich massaal op gezinsvorming stortte. Vanaf 1946 kwam de geboortegolf op gang en groeide de bevolking als nooit tevoren. De combinatie van de vervangingsvraag – herstellen van wat verwoest was – met de uitbreidingsvraag – werk en huisvesting voor een snel groeiende bevolking – zorgde voor een enorme 'boom' in het bouwbedrijf. De latere premier Jelle Zijlstra - in de jaren vijftig minister van economische zaken - vond het de mooiste tijd van zijn leven. 'Je hoefde helemaal niets te doen', zei hij. 'Er ging elke dag wel ergens een nieuwe fabriek open'.

De collectieve herinnering van Leiden aan die periode is veel minder door de wederopbouw en de groei gemarkeerd. Leiden kreeg geen nieuwe fabrieken, het had er al heel veel. Het behoorde samen met Maastricht en Schiedam tot de eerste industriesteden van Nederland. Terwijl overal nieuwe fabrieken verrezen, kwam voor de oude Leidse industrie juist het einde in zicht. Leiden moest eerst nog door de moeilijke jaren van de de-industrialisering en de stadsvernieuwing heen, alvorens het kon aansluiten bij het groeiparadigma waar de rest van het land als sinds de vroege jaren vijftig in verkeerde.

Toch kwamen beide historische beelden wel bij elkaar. Al in 1957 werd een vrijblijvend structuurplan ontworpen voor wat toen al als een agglomeratie werd gezien: de gemeenten Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest, Warmond, Voorschoten en Zoeterwoude. Er werd toen al onderkend dat het in Leiden om meer zou gaan dan stadsvernieuwing en bouwen voor de eigen bevolking. 'Volgens het landelijk beleid vormden in de Randstad Holland Den Haag, Delft en Leiden één woongebied', schrijven Rudi van Maanen en Cees Waal in 'De Geschiedenis van een Hollandse Stad' (2004). "Voor de Leidse agglomeratie werden acht functies onderscheiden: universitair centrum, industrieel en energieverzorgend centrum, verzorgingscentrum voor de agrarische omgeving, woonplaats voor forensen, administratief centrum, garnizoensstad, onderwijscentrum en centrum voor watersport. Als drie woongebieden waren bedacht: het gebied ten noorden van Leiden rond en met Oegstgeest (later de Merenwijk), een westelijke woonwijk (de latere wijk Stevenshof) en een oostelijke woonwijk met en rond Leiderdorp".

1.1 De Merenwijk als uniform concept

Een deel van de functies die aan Leiden werd toegekend, is intussen verouderd. Maar daar gaat het niet om. Het gaat er om dat de Merenwijk is ontstaan vanuit een bovenlokaal denken: het moest niet een Leidse, maar een Randstedelijke wijk worden. Niet een complete stadswijk, maar een wijk met een specifieke functie. "Een slaapwijk, zonder wijkvereniging of wijkkrantje", schrijft Arie Korteweg in zijn boekje 'De Merenwijk te Leiden voor de bouw, erna en nu' (2008). Die wijkvereniging is er later alsnog gekomen en er is van alles gebeurd in de Merenwijk. In de kern is de wijk niet ontstaan als een min of meer organisch groeiend en zich steeds aan de eisen van de tijd aanpassend stadsdeel, maar als een tekentafelproduct. De wijk heeft enkele definiërende kenmerken: de galerijflats in Slaaghwijk, een bloemkoolstructuur met woonerven in de rest, een kleine strook villa's op een a-locatie (langs de Zijl), een centrale verkeersring, een scheiding van verkeerssoorten. Er staan overal 'Merenwijken', van Emmen tot Eindhoven, dus ook in Leiden. Alleen de oude Broekweg - afgewaardeerd tot fietspad maar nog steeds omzoomd door sloten en wilgen – de flora van het wijkpark en de omzoming aan noord- en oostkant door de Kaag maken duidelijk dat we niet op het zand van Emmen zijn, maar in de Hollandse polder.

De bewoningsgeschiedenis van de Merenwijk kwam in het begin van de jaren zeventig goed op gang. De eerste paal werd in 1970 geslagen en de Minister van Volkshuisvesting wilde dat de bouw in vijf jaar voltooid zou worden. Het zijn er iets meer geworden. De eerste jaren vielen samen met een expansieve groei van de verzorgingsstaat. De naoorlogse geboortegolf werd volwassen en betraden de arbeidsmarkt en er was sprake van een snelle groei van de overheidsuitgaven en van de

overheidsdiensten. Jonge ambtenaren kregen na hun afstuderen elders in het land een baan bij een ministerie en vonden een huis in een regionale woonwijk, die toevallig in Leiden stond. Tientallen jaren lang stond er op de twee uitvalswegen van de wijk 's morgens een file, van ambtenaren op weg naar hun Haagse werkplek. Een file vol talent, kennis en organiserend vermogen, maar daar had de twee kilometer zuidelijker gelegen stad weinig aan. De transformatie van die stad van oude industrie en verkrotting naar kennis, dienstverlening en cultuur, speelde zich in een ander universum af. Zelfs de koopkracht van al die Haagse salarissen ging aan de stad voorbij: het was vanuit de Merenwijk veel gemakkelijker om op zaterdag naar de Winkelhof in Leiderdorp te rijden dan naar de moeizaam toegankelijke binnenstad.

1.2 Een 'one-generation' wijk

De Merenwijk is bevolkt geraakt en heeft gefunctioneerd conform z'n ontwerp: als een Randstedelijke slaapwijk. Ideeën over 'community building', over de wijk als platform voor meer dan alleen slapen maar als een podium voor het hele dagelijks leven, kwamen pas veel later. Daarmee is de opgave waar de huidige generatie Merenwijkers voor staat, eigenlijk al goed in beeld. De Merenwijk is ontworpen voor één generatie: de babyboomers, vanuit een kader dat aan die ene generatie gebonden is, namelijk een vergaande functiescheiding. De wijk heeft een vormgeving meegekregen met twee archetypen – de galerijflats in Slaaghwijk en de bloemkolen in de rest - die overal in het land herkenbaar zijn als tijdgebonden varianten op het modernisme.

Ze zijn voorbij. Er wordt al dertig jaar geen bloemkoolwijk meer gebouwd en de ideeën over maakbaarheid van een woonmilieu zijn grondig veranderd. Waar nog nieuwe wijken worden gebouwd, wordt dat veel meer gedaan vanuit een flexibel en aanpasbaar masterplan. In krimpgebieden elders in het land komen galerijflats en bloemkoolwijken leeg te staan en zelfs wordt hier en daar aan sloop gedacht: de generatie waar ze voor bedoeld waren, vergrijsst en vertrekt.

Dat zal met de Merenwijk niet gebeuren. Ten eerste omdat Leiden nog decennia lang een relatief jonge stad zal blijven waar veel mensen willen wonen. Ten tweede omdat het ontwerp van de wijk weliswaar eenzijdig en tijdgebonden is, maar wel heel sterk is uitgevoerd. Met in acht neming van het eigen karakter van Slaaghwijk, is de Merenwijk een groene wijk, met grote huizen en veel koopwoningen. Er is zeker sprake van variatie in het woningbestand – bungalows, eengezinswoningen, ruime villa's - maar in fysieke zin vormt de wijk een samenhangend geheel. Comfort en woongemak worden op hoge prijs gesteld. Ervan uitgaande dat we dit willen behouden zou de opgave voor de Merenwijk niet zijn om een nieuw ontwerp maken, maar een geleidelijk proces op gang brengen om de eenzijdigheden te ondervangen. Van alleen slapen en recreëren naar ook werken en ondernemen. Van een functie als woonplek op Randstedelijk niveau, naar een 'community' met alle mogelijkheden voor lokale participatie, zelfbestuur en ontwikkeling die daarbij horen.

1.3 Bereikbaarheid – fysiek en sociaal - gebrekkig

Voor we ons verder oriënteren op de opgaven van dit moment, maken we nog enkele opmerkingen vanuit de geschiedenis van de wijk.

In de eigentijdse stedenbouw speelt 'connectivity' een grote rol: de verbinding tussen woon-, werk- en leefmilieus. Het wordt als een kwaliteit gezien wanneer je vanuit een binnenstad in korte tijd in het buitengebied bent, bij voorkeur via een doorgaande groene route voor fietsers en voetgangers. 'Connectivity' gaat niet alleen over fysieke verbinding. Het gaat ook over mentale verbindingen. Een bekend voorbeeld uit Leiden is de blokkade op autoverkeer tussen het nieuwe Roomburg en het langer bestaande Meerburg. Er is een bussluis: direct autoverkeer tussen beide wijken is onmogelijk. Daarmee wordt het draagvlak voor voorzieningen onnodig beperkt; het kleine winkelcentrum aan de Meerburgerkade moet het doen zonder de koopkracht van het nabije Roomburg. Het is eveneens een vorm van mentale segregatie tussen Meerburg en het net wat duurdere Roomburg. Fysieke mobiliteit en sociale mobiliteit hebben veel met elkaar te maken.

Ook de 'connectivity' van de Merenwijk is beperkt. De kans dat een Leidenaar die op zondag een eind gaat fietsen 'als vanzelf' in de Merenwijk terecht komt, is gering. Je moet echt de weg weten. Aan de noord- en oostkant van de Merenwijk is die beslotenheid een gegeven: geen zinnig mens zal pleiten voor een brug over de Kaag, maar aan de west- en zuidkant ligt dat anders.

De Merenwijk is gebouwd in de Broek- en Simontjespolder, die voorheen grotendeels tot de Gemeente Oegstgeest hoorde. In 1966 kwam de polder na een grenscorrectie bij Leiden. Alleen het meest westelijke deel – ten westen van de spoorlijn naar het noorden – bleef bij Oegstgeest. Het spoortalud is dus de westelijke grens van de Merenwijk geworden. In de eerste helft van de jaren negentig is daar bestuurlijke onenigheid over geweest. Leiden wilde ook het laatste deel van de polder annexeren, ten einde een woonwijk te kunnen ontwikkelen die aansloot op de Merenwijk. Daarvoor was een brede tunnel nodig onder het spoor, zodat een gezamenlijk draagvlak zou ontstaan voor de wijkvoorzieningen. Bestuurlijke animositeit tussen beide gemeenten heeft dat gesprek bemoeilijkt. Leiden werd in de jaren negentig nog gezien als een armelijke stad met een wooncultuur die ver af stond van die van Oegstgeest. De barrière van het talud was eigenlijk wel welkom. Het gebied bleef bij Oegstgeest en werd door Oegstgeest ontwikkeld tot de wijk Poelgeest. Twintig jaar later zien het volgende: aan weerskanten van het spoor zijn twee wijken ontstaan die qua bewoningscultuur sterk op elkaar lijken (upper middle class) maar allebei slecht ontsloten zijn en met de ruggen tegen elkaar aan staan. Er is een oud fietstunneltje, maar dat leidt feitelijk van niets naar nergens. Wie met de auto de zichtafstand tussen beide wijken van enkele tientallen meters wil overbruggen, moet kilometers rijden. De tunnel is er nooit gekomen en bij nader inzien bleek de opgave om Poelgeest te ontwikkelen een zeer zware voor Oegstgeest; de gemeente draagt de financiële tekorten op de ontwikkeling als een molensteen mee. De Merenwijk is ooit op de kaart gekomen in het eerste agglomeratie structuurplan van 1958. Mogelijk dat er in de toekomst alsnog gelegenheid is om te overwegen wat het werkelijke optimum is.

Een andere ontbrekende schakel in de 'connectivity' bevindt zich aan de zuidkant van de wijk. Slaaghwijk en Leiden-Noord worden van elkaar gescheiden door het Noorderpark en de Stinksloot. Enkele jaren geleden heeft het gemeentebestuur nog een poging gedaan om een verbinding voor langzaam verkeer aan te leggen tussen beide stadsdelen. Dat is toen gestuit op weerstand van met name de volkstuinvereniging in het Noorderpark. Ook hier is een situatie ontstaan die geen recht doet aan de potentiële gebruikswaarde van de openbare ruimte. Aan Leiden-Noord kleefde lange tijd het imago van een wijk met sociale problematiek. Om dat structureel aan te pakken, is een groot wijkvernieuwingproject opgezet. De barrièrewerking van de Willem de Zwijgerlaan is grondig doorbroken en de gebruiksmogelijkheden van het Noorderpark zijn sterk verbeterd. Er is veel meer dynamiek in de omgeving gekomen en daarmee is de mogelijkheid om de wijk als sociale roltrap te gebruiken sterk toegenomen. Een andere barrière is iets verder naar het noorden alsnog in stand gebleven. Juist voor een stadsdeel als Slaaghwijk is het van belang zoveel mogelijk fysieke en sociale aansluitingen op de omgeving te krijgen, zelfs wanneer het gaat om een bescheiden aansluiting als een route voor langzaam verkeer door het Noorderpark.

1.4 Waar komt de naam vandaan?

Als slot van deze historische aanvliegroute van het buurtprofiel werpen we de vraag op waar de naam 'Merenwijk' eigenlijk vandaan komt. Een zeer voor de hand liggende vraag, die toch zelden gesteld wordt en geen duidelijk antwoord heeft. Stadshistoricus Cor Smit merkt op dat de naam in 1959 in de kranten ineens uit de lucht komt vallen. Er is dan nog sprake van 'een merenwijk', waar het voorheen steeds om de Broek- en Simontjespolder ging. Het is waarschijnlijk een verwijzing naar de nabijgelegen plassen: de Kagerplassen werden ook wel Kagermeren genoemd. Desalniettemin bleek de naam binnen de kortste keren ingeburgerd te zijn. De gedachte om de delen van de ringweg door de wijk vervolgens naar meren elders in het land te noemen, is daaruit afgeleid.

2. De status quo

We hebben de Merenwijk getypeerd als een 'one generation' wijk: een wijk die is gebouwd omdat er een uitzonderlijk grote groep mensen van ongeveer dezelfde leeftijd zich op de woningmarkt begaf. Dat gebeurde met de vroege babyboomers: de mensen geboren tussen 1946 en 1953. Het was een sociaal-cultureel homogene groep nieuwkomers; er zaten nog weinig buitenlanders bij, woonwerkcombinaties bestonden nog niet en er was een behoorlijke consensus over de aspiraties. De nieuwkomers wilden, met andere woorden, allemaal ongeveer hetzelfde. Voor de stedenbouwers van toen was dat mooi: eengezinswoningen in verschillende prijsklassen, scholen dichtbij, een regulier winkelcentrum, goede parkeermogelijkheden, een groene omgeving – met dat lijstje werden honderdduizenden Nederlanders gefaciliteerd.

Tegenover dit gemak van een 'one generation' wijk staan twee problemen:

- De voorkeuren en wenspatronen van de bewoners veranderen collectief. In het geval van de babyboomers: eerst is er veel vraag naar jeugdgezondheidszorg, dan naar lager onderwijs, dan naar jeugdvoorzieningen. Jaren later lopen de jeugd sportclubs leeg en trekken jongeren de wijk uit. Het is een wijk van 'empty nests'. Dat gaat zo door tot aan een groeiende vraag naar senioren faciliteiten. Voor het beleid is dat lastig: er is een massale vraag naar voorzieningen, maar steeds voor een beperkte reeks van jaren. Heb je net voldaan aan de vraag naar schoollokalen, daalt het aantal leerlingen alweer...
- Het ontwerp van de wijk vanuit een eenduidig wenspatroon en een eenduidige visie maakt het moeilijk om voortschrijdend inzicht en veranderende voorkeuren - kortom: organische verandering – te verwerken.

2.1 Transitie van een 'one generation' wijk

Voor het proces dat 'one generation' wijken doorlopen hebben we in de serie buurtprofielen (vooral Stevenshof) de beeldspraak gebruikt van de slang die een ei eet. Een slang slikt een ei in z'n geheel door. Het ei reist door het spijsverteringskanaal van de slang en die eivorm blijft nog heel lang aan de buitenkant zichtbaar. Functioneel gemengde en organisch gegroeide wijken veranderen geleidelijker en veelzijdiger, zoals andere beesten dan slangen minder 'radicaal' eten. In 'one generation' komen veranderingen sneller door verschuivende behoeftes en woonwensen. Het gaat niet alleen om levensloop gebonden voorzieningen zoals scholen en seniorenvoorzieningen. Het gaat ook om de verkeersinfrastructuur (er wordt weer anders gekeken naar de scheiding van verkeerssoorten), om de opmars van werkfuncties in woonwijken (zzp'ers, werk aan huis, daghoreca, enzovoort), om de komst van niet-Nederlandse woonculturen, om een andere veiligheidsbeleving (heldere zichtlijnen in plaats van besloten erven). Zoals we in het vorige hoofdstuk al vaststelden, dreigt voor sommige 'one generation' wijken in krimpgebieden leegstand. Aan de randen van het land – het noorden, Limburg, Zeeland – wordt zelfs gesloopt. Dichterbij – in Alphen aan den Rijn, Purmerend en Spijkenisse – dreigt leegstand. Dat zal met de Merenwijk niet gebeuren, gezien de blijvende druk op de woningmarkt, maar daarmee is de Merenwijk nog geen 'normale' stadswijk die zichzelf wel zal aanpassen. Het inwonertal alleen al maakt dat duidelijk. Leiden als geheel groeit al jarenlang, met omstreeks 1.000 inwoners per jaar. De Merenwijk is ooit ontworpen voor 20.000 mensen en zoveel mensen hebben er op enig moment ook gewoond. Nu zijn het er ongeveer 14.400. De stad als geheel raakt steeds dichter bevolkt. Maar de meest populaire vorm van stedelijk wonen van dit moment – het compacte appartementenblok in een drukke en functioneel gemengde omgeving – staat ver af van het woonideaal waarvoor de Merenwijk ooit ontworpen is.

Niets doen brengt risico's mee op het gebied van leefbaarheid, veiligheid en de fysieke staat van de wijk. Stille, vergrijsde wijken zijn kwetsbaar op deze thema's door een beperkte investeringskracht van bewoners, minder sociale controle, verhoogde individuele zorglast en beperkt onderling contact. Om dit te voorkomen zullen de 'one generation' wijken in het land – ook de wijken die liggen op plekken waar vergrijzing en krimp niet of nog niet aan de orde zijn – een transitie moeten doormaken naar een 'gewone' stadswijk die de steeds grotere pluriformiteit van de Nederlandse bevolking volgt: meer

differentiatie, meer sociaal reliëf, meer participatie en ondernemerschap, meer 'kosmopolieten' en studenten, meer tijdelijke bewoners, meer cultuur en ontmoeting. Hoe extremer die wijken ontworpen zijn, hoe heftiger die transitie zal zijn. Het beste voorbeeld is wellicht de Bijlmer, een extreem en zeer snel gerealiseerd voorbeeld van een modernistisch ontwerp. De rigoureuze ingrepen die de Bijlmer heeft ondergaan (grootschalige sloop en nieuwbouw) om weer interessant te zijn voor een stedelijke ontwikkeling, zullen de Merenwijk zeker bespaard blijven. Er zijn allerlei scenario's en geleidelijke processen denkbaar om de wijk prettig te laten blijven voor de huidige en de toekomstige bewoners. Een langdurig proces van beperkte aanpassingen in plaats van een nieuw ontwerp. Een proces, bovendien waarbij de wijkvereniging de regie zo veel mogelijk in eigen handen wenst te hebben. We komen hier in hoofdstuk 3 en 4 op terug.

2.2 Slaagwijk als Wijk van Aankomst

We gaan later de contouren van die transitie verkennen. Eerst een blik op de status quo.

We beginnen die blik op de status quo met Slaagwijk. Slaagwijk is een geheel eigen deel van de Merenwijk. We laten in dit buurtprofiel Slaagwijk grotendeels rusten: we hebben er eerder een afzonderlijk buurtprofiel aan gewijd, voor 'het grote plaatje' en het verband met de rest van de Merenwijk herhalen we op deze plaats alleen de grote lijn van dat profiel.

We hebben Slaagwijk sterk benaderd vanuit het discours zoals de Canadese journalist Doug Saunders dat heeft gestart, in zijn boek 'Arrival City'. In dat boek analyseert hij hoe steden en stadsdelen waar veel nieuwkomers van over de grens neer strijken, wel of niet succesvol zijn in het integreren en tot participatie brengen van die nieuwkomers. Slaagwijk is een echte Leidse Wijk van Aankomst. Een groot deel van de inwoners is migrant en dat is al jaren zo. Slaagwijk geldt – nog steeds - als een probleemgebied en overheid en 'civil society' voeren al jaren een beleid gericht op het bestrijden van achterstanden.

Achter het vaste en hoge percentage migranten gaat een interessant proces schuil: er zit veel doorstroming in de bevolking. Het klopt dat Slaagwijk onveranderd veel kwetsbare inwoners heeft. Maar het zijn wel steeds weer andere mensen. De nieuwkomers gebruiken de wijk als landingsbaan in de stad, oriënteren zich en trekken in veel gevallen na verloop van tijd weer verder, op weg naar middenklasse milieus waar ze in rust hun leven kunnen opbouwen. Dat maakt Slaagwijk te meer tot een Wijk van Aankomst: het is ook een wijk die als roltrap dient. Het profiel over Slaagwijk schetst hoe de roltrapfunctie kan worden versterkt door steeds nieuwe prikkels aan te bieden en dynamiek te verschaffen: in een wijk van nieuwkomers betekent rust letterlijk roest. Steeds nieuwe arrangementen voor scholing (taallessen), werk en opvoedingsondersteuning, steeds weer alert zijn op veiligheid, steeds weer lastige jongeren aanspreken – op den duur heeft dat effect. Net als het versterken van de dynamiek door een betere 'connectivity' en meer gelegenheid om te ondernemen. De roltrapstad werkt sterk volgens het mechaniek van de sociale ladder: nieuwkomers trekken zich niet op aan onbereikbare voorbeelden, maar aan hun voorgangers die net iets hoger zijn geklommen.

De rest van de Merenwijk is een fundamenteel ander verhaal. De Merenwijk is een Wijk van Bestemming: er zijn mensen gaan wonen die al een afgerond wensbeeld hadden en naar de wijk kwamen om een huis te kopen, kinderen groot te brengen en rust te ervaren. Kortom, om er lang te blijven.

De fundamentele verschillen tussen Slaagwijk en overig-Merenwijk willen niet zeggen dat de stadsdelen los van elkaar staan. Beide stadsdelen hebben belang bij veel interactie. Voor Slaagwijk is dat een kwestie van individuele kansen: hoe meer contacten een Slaagwijkbewoner in zijn omgeving heeft, hoe meer dynamiek en prikkels hij mee krijgt om werk te maken van zijn eigen positie. Voor rest-Merenwijk is het belang van die interactie meer gelegen in het versterken van het woongenot, het ontplooiën van zingevende activiteiten (vrijwilligerswerk) of het verkrijgen van samenwerking om kostenvoordelen te behalen (energiecollectieven e.d.). De wijk heeft daarvoor beweging nodig, mensen die vragen stellen, vraagstukken waar omheen de wijk zich kan organiseren.

De nieuw gevormde wijkvereniging – de eerste vereniging die voor de hele Merenwijk wil werken sinds de start van de bouw in 1970 – ziet dat zo en wil zich bovendien verantwoordelijk voelen voor de Slaaghwijk. We komen daar verderop in dit profiel op terug.

2.3 Merenwijk als Wijk van Bestemming, in cijfers

In korte tijd zijn er veel cijfers over de Leidse wijken en buurten in omloop gekomen.¹ We starten dit overzicht met misschien wel de meest zeggende van allemaal: het aantal verhuizingen per wijk.

Er zijn verschillende manieren om de bevolkingsdynamiek in een gebied te typeren, één daarvan is door te kijken naar het jaarlijkse aantal verhuizingen. Als we dat doen voor Leiden valt direct het ‘passantenkarakter’ van de stad op. Ruim 8.000 nieuwkomers vestigen zich ieder jaar in deze stad, en ongeveer een even grote groep verlaat de stad weer. Dat zijn niet alleen studenten maar ook kenniswerkers, expats, arbeidsmigranten en allerlei ondernemende types.

Dat passantenkarakter is echter niet gelijkmatig over de stad verdeeld. We werpen een blik op het aantal verhuizingen in negen Leidse wijken in de periode tussen 2011 en 2015 om dat te laten zien. Let op: de cijfers over de Merenwijk zijn inclusief de verhuizingen in Slaaghwijk. Het is helaas niet mogelijk om het aantal verhuizingen per buurt in te zien.

Tabel 1 Aantal verhuizingen per wijk 2011 – 2015

	Aantal nieuwkomers	Aantal vertrekkers	Totaal aantal inwoners (2015)	Rekenkundige vervangingsnelheid
Binnenstad-Zuid	9.544	9.134	8.587	4,3 jaar
Binnenstad-Noord	16.139	16.134	15.303	4,7 jaar
Leiden Noord	9.446	8.429	14.031	7,2 jaar
Roodenburgerdistrict	9.653	8.888	20.039	10,9 jaar
Bos- en Gasthuisdistrict	11.369	10.649	19.919	8,7 jaar
Morsdistrict	7.013	6.338	11.280	7,9 jaar
Boerhaave	4.128	3.787	4.537	5,4 jaar
Merenwijk	4.588	4.955	14.363	15,8 jaar
Stevenshof	2.920	3.528	11.443	20,0 jaar

Deze tabel biedt direct overzicht over een aantal wezenlijke karakteristieken van de Leidse wijken. We merken het volgende op:

- De Leidse binnenstad is met het academische Boerhaavedistrict de plek met het grootste aantal wisselingen. Het aantal nieuwkomers dat in vijf jaar tijd in deze gebieden is neergestreken is groter dan het inwoneraantal in 2015, evenals het aantal vertrekkers. Anders gezegd: de bevolking is hier rekenkundig in vijf jaar tijd vrijwel compleet van samenstelling veranderd. ‘Rekenkundig’, omdat er altijd ‘langwoners’ zijn die het gemiddelde nog optrekken. De ‘langwoners’ zien dus voortdurend verhuisbussen in hun buurt. Puur rekenkundig gezien doet de binnenstad er zelfs maar viereneenhalf jaar over om zichzelf ‘te vervangen’
- Die hoge bevolkingsdynamiek verspreidt zich als een olievlek over de stad, de tegen de binnenstad gelegen wijken gedragen zich steeds meer als echte Wijken van Aankomst (zowel in kwantitatieve verhuisbewegingen als in kwalitatieve aspecten)
- Er zijn eigenlijk maar twee uitzonderingen op het beeld van Leiden als passantenstad: de Merenwijk en de Stevenshof laten een veel lagere omloopsnelheid zien. Deze twee ‘one-generation-wijken’ ontlopen elkaar nauwelijks op dit punt. Daarbij nog opgemerkt dat een groot

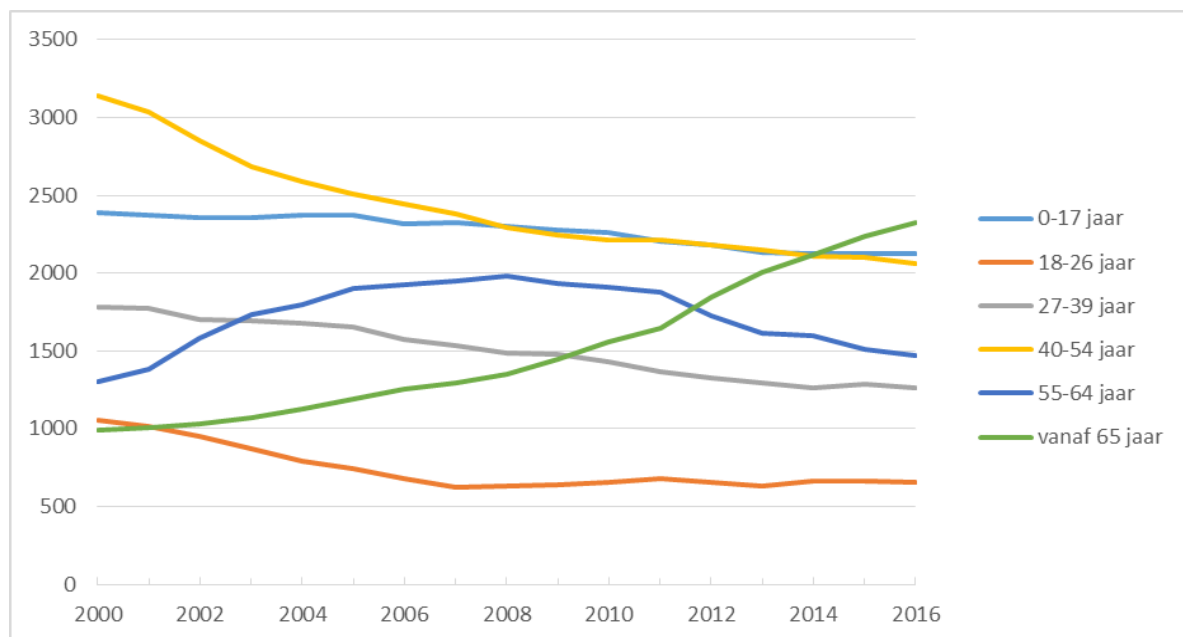
¹ De in deze paragraaf gehanteerde cijfers zijn afkomstig van de Gemeente Leiden. Voor een meer volledig overzicht zie de cijferbijlage.

deel van de 'Merenwijkse' nieuwkomers toegerekend kan worden aan de Slaaghwijk. De verhuissnelheid in de diverse delen van de Merenwijk zal nog een stuk lager zijn.

De bewoners in de Merenwijk (en de Stevenshof) bouwen lange wooncarrières. De stadse dynamiek van mensen die vooral hun formatieve periode in Leiden doormaken naast tijdelijke bewoners en expats, krijgt amper voet aan de grond in deze wijken. Dat wil niet zeggen dat de Merenwijk in de afgelopen jaren niet veranderd is. We merkten het hiervoor eigenlijk al op: de wijk heeft mee moeten bewegen met de levensloop van de honkvaste wijkpopulatie.

Een overzicht van de leeftijdsontwikkeling in de Merenwijk spreekt boekdelen. De Slaaghwijk laten we in dit overzicht buiten beschouwing.

Figuur 1 Leeftijdsverdeling Merenwijk (excl. Slaaghwijk) 2000 - 2016

Het aantal bewoners van 65 jaar en ouder is sinds de eeuwwisseling meer dan verdubbeld. De Merenwijk kan zich sinds enkele jaren de meest vergrijsde wijk van Leiden noemen. Het aantal jongeren en jongvolwassenen is in dezelfde periode gestaag gedaald. Daarmee is het nog geen grijze wijk. Van de Merenwijkers is ongeveer 16% 65+. In de meest vergrijsde gemeenten van Nederland – (Leidschendam-Voorburg, Sittard-Geleen, Heerlen) is dat nu al 22% en op wijkniveau zijn uitlopers naar 30%. Het is ook nog niet bepalend voor heel de wijk. Met name in Leedewijk wordt het straatbeeld nog bepaald door gezinnen met kinderen. Maar ook daar neemt het aantal ouderen wel toe.

Laten we iets nauwkeuriger kijken op buurtniveau. Hieronder het aantal 65 tot 74 jarigen en het aantal bewoners van 75 jaar en ouder.

Tabel 2 Aantal bewoners 65+ per buurt

	Aantal 65 – 74 jaar	Aantal 65-74 jarigen in % totale populatie	Aantal 75+'ers	Aantal 75+'ers in % totale populatie
Zijlwijk-Zuid	464	18,5%	147	5,9%
Zijlwijk-Noord	519	21,1%	197	8,0%
Merenwijk Centrum	210	20,9%	245	24,4%
Leedewijk-Zuid	108	11,2%	33	3,4%
Leedewijk-Noord	320	10,8%	81	2,7%

In het centrum van de Merenwijk wonen de meeste ouderen, bijna de helft van de bewoners is hier 65 jaar of ouder. Anders dan in de rest van de wijk heeft dit niet te maken met honkvaste gezinnen die in de wijk langzaam ouder worden. De 'Molenflats' rondom de Kopermolen zijn al jaren een geliefde vestigingsplek voor veel Leidse ouderen die kleiner willen wonen. Daar wordt ook op gestuurd. De sociale huurflats zijn aangemerkt als seniorencomplexen. Van meer recente datum en van meer structurele betekenis is het grote aantal ouderen in de Zijlwijk en Leedewijk. In circa tien jaar is het aantal bewoners van 65 jaar en ouder meer dan verdubbeld.

De meerderheid van de ouderen in de Merenwijk woont samen met een partner. Over de gehele wijk bezien woont bijna 70% van de 65 tot 74-jarigen samen, bij de 75+'ers is dit 52%. In het centrum van de Merenwijk ligt het aantal alleenstaande ouderen een stuk hoger. We weten dat in circa 70% van de Molenflats-appartementen een bewoner alleen woont, velen van hen zullen ouder dan 65 jaar zijn.

Het grotere aantal ouderen in de Zijl- en Leedewijk lijkt zich voorlopig nog niet te vertalen in een hoger zorggebruik. Zo ligt het aantal wmo-gebruikers – toch een voorziening die redelijk leeftijd gerelateerd is – in de Merenwijk niet substantieel hoger dan in jongere wijken. Circa 570 bewoners van de Merenwijk maken gebruik van een wmo-voorziening, twee derde van hen is ouder dan 65 jaar. In de praktijk blijken vooral de oudere bewoners uit Merenwijk-Centrum een beroep te doen op een voorziening.

Tabel 3 Gebruik wmo-voorzieningen per buurt

	Aantal wmo-gebruikers als % van de totale populatie	Aantal 65+'ers (in % totale populatie)
Zijlwijk-Zuid	1,7%	24,4%
Zijlwijk-Noord	2,7%	29,1%
Merenwijk Centrum	16,6%	45,3%
Leedewijk-Zuid	1,9%	14,6%
Leedewijk-Noord	1,5%	13,5%
Leiden	4,8%	14,0%

Dat relatief lage zorggebruik heeft veel te maken met de opleidingskenmerken van deze groep. Een groot deel van de bewonerspopulatie in de Merenwijk is relatief hoogopgeleid en dat geldt ook voor deze oudere leeftijdsgroepen. Er zijn niet veel cijfers op wijk- of buurtniveau beschikbaar die iets zeggen over opleidingsniveau, maar een gemeentelijke schatting uit 2006 houdt het erop dat ruim de helft van de volwassen populatie een opleiding van hbo-niveau of hoger heeft afgerond. Dat percentage zal in delen van de Zijlwijk en Leedewijk naar alle waarschijnlijk nog een stuk hoger liggen. De Merenwijk past bij het stedelijk gemiddelde van omstreeks 50% hoogopgeleiden. Naar nationale maatstaven (landelijk is het omstreeks 35%) is dat zeer hoog.

Diezelfde opleidingskenmerken hebben invloed op het gebruik van sociale regelingen onder de volwassen populatie jonger dan 65 jaar. Het aantal bewoners dat gebruik maakt van een uitkering beweegt zich onder het al lage Leidse gemiddelde. Alleen het centrum van de Merenwijk wijkt weer iets van deze trend af.

Tabel 4 Gebruik ww, ao- en bijstandsuitkering (in % volwassen populatie)

	Aantal ww-uitkeringen (in % aantal 18 – 65 jarigen)	Aantal ao-uitkeringen (in % aantal 18 – 65 jarigen)	Aantal bijstandsuitkeringen in % aantal 18 – 65 jarigen)
Zijlwijk-Zuid	2,2%	4,3%	0,4%
Zijlwijk-Noord	2,3%	4,5%	1,6%
Merenwijk Centrum	5,7%	7,6%	8,4%
Leedewijk-Zuid	3,7%	3,7%	0,2%
Leedewijk-Noord	3,4%	3,4%	0,7%
Leiden	3,0%	5,4%	4,5%

Het lage gebruik van sociale regelingen heeft overigens ook veel te maken met het inkomensniveau van de meeste huishoudens. Circa 40% van de huishoudens behoort tot de hoogste inkomensgroepen in Nederland (zie cijferbijlage voor het volledige overzicht).

De Merenwijk is dus een goed voorbeeld van de stelling dat vergrijzing niet automatisch een probleem is voor de zorgstructuur. Een hoogopgeleide en welstandige bevolking vraagt niet automatisch om meer voorzieningen, ook niet wanneer ze ouder wordt. In Limburg is dat mechanisme allang ontdekt. Daar noemen ze het de 'zilveren economie': senioren die zelf beschikken over behoorlijke pensioeninkomens en niet of nog niet veel gebruik maken van zorgvoorzieningen, zijn een nieuwe groep in de economie en een bijzondere factor op de markt voor informele arbeid, vrijwilligerswerk en participatie. 65+plussers kunnen ook het kapitaal van een wijk uitmaken.

Tot slot nog iets over de herkomst van de wijkpopulatie. We weten dat Slaaghwijk een zeer gemengde wijk is met veel bewoners van mediterrane of Afrikaanse afkomst. Dat aantal ligt in de rest van de Merenwijk een stuk lager, wel wonen er weer meer bewoners met een westerse achtergrond (vaak met een Europese of Amerikaanse nationaliteit). In Leedewijk ligt dat percentage zelfs ruim boven de 15%.

Tabel 5 Aantal bewoners naar herkomst per buurt (2017)

	Nederland	Niet-westers	Westers
Zijlwijk-Zuid	1.985	199	326
Zijlwijk-Noord	1.911	203	327
Merenwijk Centrum	760	102	160
Leedewijk-Zuid	755	81	144
Leedewijk-Noord	2.223	208	527

2.4 Cijfers van de partnerorganisaties over de Merenwijk

We hebben tot nog toe een beschouwing gegeven op publiekelijk toegankelijke overheidsinformatie die over de Merenwijk bekend is. In deze paragraaf voegen we daar de gegevens die ons zijn aangedragen door de partnerorganisaties van dit buurtprofiel aan toe.

Om te beginnen kijken we naar een aantal cijfers over de jeugd in de Merenwijk. Uit het gezondheidsprofiel van de GGD en de Plato Onderwijsmonitor halen we het volgende.

- Het gemiddelde onderwijsniveau dat jongeren in de Merenwijk volgen is relatief hoog. Ruim de helft van hen volgt havo of vwo. Dat is meer dan bijvoorbeeld in Leiden Noord, Leiden Zuid, het Morsdistrict en de Stevenshof. Het gevolgde onderwijsniveau zegt overigens niet alleen iets over de intellectuele capaciteiten van een kind. Het is een gegeven dat in hoge mate door omgevingsfactoren wordt bepaald. Kinderen die al op jonge leeftijd worden gestimuleerd om te lezen en te leren behalen al snel een voorsprong op leeftijdsgenoten waar thuis veel minder aandacht is voor dit soort zaken. Veelzeggend zijn de verschillen tussen Leiden en gemeenten aan de rand van het land waar slechts een vijfde tot een kwart havo of vwo volgt.
- Een overgrote meerderheid van de basisschoolkinderen gaat in de eigen wijk naar school (ruim 90%). We weten dat er binnen de wijk wel veel beweging bestaat tussen de buurten. Naar de in de kinderrijke buurt Slaaghwijk gelegen Brede School gaan 124 kinderen, terwijl de scholen in de meer vergrijsde Zijlwijkbuurt beiden plaats bieden aan ruim 300 kinderen. De Brede School bedient daarbij ontegenzeggelijk een meer kwetsbare doelgroep. Circa twee derde van de leerlingengroep valt onder de zogenaamde 'gewichtregeling' (één of beide ouders zijn laagopgeleid).

- De gezondheidssituatie van de jeugd in de Merenwijk wijkt niet tot nauwelijks af van de Leidse gemiddelden. Er zijn ook geen signalen dat alcohol- en drugsgebruik een bovenmatig probleem is in de wijk.

De gegevens van de woningbouwcorporaties verschaffen ons meer inzicht op detailniveau hoe het zit met de verhuisbewegingen in de Merenwijk. In het kort:

- De mobiliteit in de Donken en de Horsten-flats (beide Slaaghwijk) bevestigt het beeld van Slaaghwijk als Wijk van Aankomst. Zo weten we dat circa de helft van de bewoners in de Buizerden Valkenhorst er korter dan tien jaar woont. Een kwart woont er zelfs minder dan vijf jaar. Bovendien zijn er in de afgelopen jaren diverse sociale huur appartementen in de verkoop gedaan, wat die dynamiek alleen maar zal hebben versterkt. Zoals al beschreven in het profiel van de Slaaghwijk onttrekt alleen het woningbestand van Ons Doel – de Rodes – zich aan dit algemene patroon. Hier woont maar 5% korter dan vijf jaar in zijn woning. Meer dan de helft van de huurders woont al langer dan twintig jaar in deze buurt.
- In de ruim 270 seniorenappartementen in Merenwijk-Centrum (Pelmolten, Poldermolten en Stellingmolten) is het aantal verhuizingen ook opvallend hoog. Bijna 40% van de huurders woont er minder dan vijf jaar en circa 60% korter dan tien jaar.
- In Zijlhwijk-Noord zijn daarnaast nog ruim 70 over de buurt verspreide sociale huurwoningen te vinden. Daar conformeert het aantal verhuizingen veel meer met het beeld van de Merenwijk als Wijk van Bestemming. De bewoners wonen er lang, ruim 90% langer dan twintig jaar.

Tot slot kijken we nog naar gebruik van sociale- en gezondheidsvoorzieningen:

- Kwadraad becijfert dat in 2013 er 211 casussen lopen in het kader van sociaalmaatschappelijk werk. Ruim 85% daarvan speelt zich af in de Slaaghwijk. De hulpvragen uit andere delen van de wijk zijn beperkt. Circa de helft van de cliënten in de Slaaghwijk doet een beroep op Kwadraad in verband met zijn of haar financiële situatie.
- In 2014 waren bijna 200 bewoners van de Merenwijk onder behandeling bij GGZ Rivierduinen in verband met psychische problematiek. Circa de helft van de cliënten woont (of woonde) in de Slaaghwijk.

2.5 Merenwijk als Wijk van Bestemming, in kwalitatieve observaties

Het geschiedenisverhaal en de cijfermatige gegevens hebben ons inmiddels aardig zicht gegeven op de sociale structuur van de Merenwijk. We hebben de Merenwijk leren kennen als een 'Randstedelijke slaapwijk' met een hooggewaardeerd woonklimaat maar een beperkt aantal overige functies (zoals werk, cultuur, recreatie). De ontwikkeling van de Merenwijk hangt sterk samen met de levensloop van de eerste generatie bewoners, die grotendeels nog steeds in de wijk wonen. De fysieke structuur van de wijk is nog steeds ingericht op jonge gezinnen – autoluwe woonerven, speeltuinen, een kinderboerderij, vijf basisscholen – het zijn echter steeds nadrukkelijker de ouderen die het straatbeeld bepalen.

Voordat we ingaan op de betekenis van deze algemene inzichten voor het perspectief van de Merenwijk richten we ons op de actualiteit. In de wijk wordt momenteel gesproken over een serie onderwerpen die het wijkbelang direct of indirect raken onder aanvoering van de wijkvereniging. Die wijkvereniging is begin 2016 formeel opgericht om de bewonersbelangen te behartigen en meer

buurtcontact mogelijk te maken. Directe aanleiding voor het samenkomen van buurtbewoners vormde de discussie over de gewenste verkeersafwikkeling op de ringweg die via twee ontsluitingswegen is aangetakt op de Willem de Zwijgerlaan. De kruispunten – bij de Gooimeerlaan en IJsselmeerlaan – worden vervangen door rotondes. De wijkvereniging maakt zich sterk voor een gave afwerking van beide rotondes zodat de wijk op termijn beschikt over een waardige entree.

In korte tijd heeft de vereniging zich kunnen ontwikkelen tot een wijkdekkend communicatieplatform met een sterk bestuur en diverse actieve vrijwilligers. De vereniging telde eind 2016 ruim 330 leden. Van de vier kwadranten die men binnen de wijk onderscheidt zijn er drie binnen de vereniging actief. De vereniging maakt zich sterk voor een serie actuele thema's die de wijk raken.

Er is nu een articulatie op gang gekomen van meningen en inzichten over de wijk. Dat zijn meer kwalitatieve waarnemingen, maar ze completeren stellig het beeld van de wijk. We geven hier de belangrijkste thema's door die actieve bewoners in de vereniging en professionals uit de wijk op tafel hebben gelegd.

Hart van de wijk

Er is een breed gedeelde zorg over het recreatieve, culturele en economische knooppunt van de wijk. Het centrum staat er op het moment wat haveloos bij:

- Het 40-jarige wijkwinkelcentrum de Kopermolen heeft een gedateerde uitstraling en is toe aan een grondige opknabbeurt. Het winkelbedrijf staat bovendien sterk onder druk, net als in de rest van het land wordt het steeds moeilijker om 'de loop' in het centrum te houden. De leegstand begint er langzaam maar onmiskenbaar op te rukken. Vanuit diverse hoeken wordt geopperd om meer plekken die uitnodigen tot ontmoeting – daghoreca e.d. – een plek te geven in het winkelcentrum
- Het groene hart van de wijk wordt niet echt gezien als een toegankelijk wijkpark. Het park is niet toegankelijk met de fiets – bewoners aan de noordzijde van de wijk moeten flink omfietsen om bij de Kopermolen te geraken. Ook is 's avonds geen verlichting wat onveiligheidsgevoelens in de hand werkt
- De wijklocatie van de bibliotheek is wat onhandig, waardoor het aantal bezoekers tegenvalt. Dat de bibliotheek er überhaupt nog zit is overigens te danken aan de bewoners. In 2015 dreigde de locatie onder financiële druk te worden gesloten. Op voorspraak van de bewoners heeft de gemeenteraad echter besloten de locatie open te houden

Er is ook goed nieuws. De voortekenen zijn dat er een renovatie van de Kopermolen aan komt. Een welkome investering die een impuls kan geven aan de uitstraling en inrichting van het winkelgebied. Er gaan daarnaast geluiden op om direct de parkeersituatie rondom het centrum aan te pakken.

Veiligheid

Veiligheid is een belangrijk onderwerp voor vele wijkbewoners. Dat heeft niet zozeer te maken met een toename van het aantal veiligheidsincidenten. Sterker nog: het aantal inbraken en misdrijven in de Merenwijk is relatief laag en neemt al enkele jaren gestaag af zo blijkt uit politiecijfers. Het heeft mogelijk te maken met de toenemende alertheid bij de ouder wordende buurtbewoners om onveilige situaties te signaleren. Een door de wijkvereniging georganiseerde veiligheidsbijeenkomst werd goed bezocht door bewoners. Per buurt ontstaan er 'whats-app-groepen' waarin bewoners elkaar attenderen op incidenten en alarmerende situaties.

Balans recreatie en rust aan de Kagerzoom

Er wordt nagedacht over een wat aangepaste invulling van het groene poldergebied aan de noordgrens van de Merenwijk, de Kagerzoom. De Gemeente Teylingen –de Kagerzoom is geen Leids grondgebied - heeft de grond onlangs aangekocht van de provincie. Er moet een plan komen waarin de recreatieve functies van het gebied versterkt worden. Veel Merenwijkers gebruiken de Kagerzoom als uitloopgebied en hechten aan het groene, open karakter van het gebied. Eerdere plannen om er

een jachthaven mogelijk te maken konden rekenen op veel verzet vanuit de Merenwijk. Ook nu houden de Merenwijkbewoners een vinger aan de pols.

Ouderen: eenzaamheid

De bestrijding van eenzaamheid onder met name ouderen is een sociaalmaatschappelijke uitdaging. We zagen al dat het aantal ouderen in de Merenwijk is toegenomen, een trend die zich in de komende jaren lijkt voort te zetten. De meeste van deze ouderen zijn (nu nog) vitaal en actief maar het vermoeden bestaat dat verschillende oudere wijkbewoners in het centrum van de wijk in een sociaal isolement verkeren.

Jongeren: opvoedingsvraagstukken

De jonge gezinnen in de Merenwijk – vooral Slaaghwijk en Leedewijk – zijn weer meer bezig met opvoedingsvraagstukken. Op initiatief van Libertas Leiden en met ondersteuning van de wijkvereniging is er een Wijkacademie opgericht waar ouders in gesprek gaan over opgroeien en opvoeden.

Draagvlak voor participatie

Er is een breed gedragen beeld dat de wijk in termen van participatie en zelfsturing op dit moment niet realiseert wat er allemaal mogelijk is. De komst van de wijkvereniging lijkt iets aangeboord te hebben. Dat momentum moet verzilverd worden. We komen hier in het volgende hoofdstuk op terug.

3. De opgave voor de komende twee decennia

We hebben de Merenwijk omschreven als een 'one generation' wijk, zowel vanuit z'n ontwerp als vanuit z'n huidige bewoning. Met name in gebieden die nu al met grote vergrijzing en krimp te maken hebben, is het perspectief van dit soort wijken onzeker. In steden als Heerlen en Delfzijl wordt gesloopt en in vergelijkbare steden elders in Europa wordt zelfs grootschalig gesloopt. Dat zal met de Merenwijk niet gebeuren; de ligging op de as Den Haag – Schiphol – Amsterdam alleen al is daar een afdoende remedie tegen. Daarnaast komen de intrinsieke kwaliteiten van de wijk, zoals het water, het groen, de omvang en de betaalbaarheid van de huizen.

3.1 Noodzaak voor actie

Maar er zijn wel redenen voor urgentie en voor een plan. Een mogelijk scenario bij niet-ingrijpen zou kunnen zijn:

- De wijk blijft vergrijzen, de eerste generatie bewoners van de koopwoningen blijven er wonen
- Het sociaal patroon van de wijk verandert, het draagvlak voor winkels, scholen en sportvoorzieningen verzwakt, er komt een steeds groeiende vraag naar zorg en welzijn
- Gezien het opleidingsniveau en mate van economische zelfstandigheid van veel bewoners, kan verwacht worden dat de last van de zorg niet zomaar op de publieke dienst gaat vallen. Er is veel geld en organiserend vermogen, er zal volop vraag zijn naar eigen initiatief en naar private oplossingen. Zoals het er nu uit ziet, gaat het minder om een groot volume van publiek gefinancierde zorg en meer om een slimme regie
- Aan de andere kant is de ervaring dat de kinderen van hoogopgeleide ouders in de Randstad vaak eigen loopbanen hebben gekozen die hen op behoorlijke afstand van het ouderlijk huis hebben gebracht. Mantelzorg in de familiale context zal beperkt blijven.
- Woningonderhoud en andere investeringen zullen terug lopen.

Het proces gaat geleidelijk. Zo vertrekken woninginrichters. Dat betekent niet direct leegstand in de Kopermolen. Winkels in hulpmiddelen als brillen en gehoor toestellen komen terug. Maar er komt een moment waarop de wandelaars merken dat het wel een erg eenzijdige wijk aan het worden is. Aan het einde van de 'one generation' – wanneer het ei in het slangenlijf helemaal verteerd is – kan de wijk er rommelig en haveloos bij liggen. Binnen een paar jaar kan dat leiden tot gekelderde huizenprijzen, slordige en tijdelijke bewoning en stagnatie. Zeker in een wijk met veel koopwoningen, is dan de vraag wie 'eigenaar' is van dat probleem. In wijken met veel corporatiebezit ligt het voor de hand dat corporaties en overheden de handen ineen slaan. Dat is ook gebeurd tijdens de stadsvernieuwing in de jaren zeventig en tachtig. Maar in wijken met veel particulier bezit, is het 'eigenaarschap' van het probleem lastiger.

Er is een analogie te trekken met de vooroorlogse wijken, waarvan er een aantal ook als 'one generation' wijk te typeren is. Het zoeken is steeds naar het goede interventiemoment: hoe krijg je een 'regeneration' - letterlijk een generatiewisseling - op gang? Een bekende metafoor uit die context is de 'vliko-metafoor'. Een haveloos huis in een archaische maar naar structuur waardevolle wijk wacht op het eerste jonge stel of de eerste jonge ondernemer die door de grijsheid heen kijkt en durft te beginnen. De vlikobak verschijnt voor de deur. En bij een goede timing gaat het gezegde 'zien bouwen doet bouwen' z'n werk doen; binnen enkele jaren staat de straat vol vliko-bakken en verhuisbusjes. De kunst is dat jonge stel of andere voorlopers vroegtijdig te identificeren en de vroege investeerders het vertrouwen mee te geven dat de wijk toekomst heeft.

De doorstart naar de tweede of derde generatie in de vooroorlogse wijken is sterk bevorderd door hun ligging, in een schil om de binnensteden heen. De hernieuwde bloei van de binnensteden in Amsterdam, Groningen, Leiden, Nijmegen en Utrecht sinds de jaren negentig leidde tot een stevige ontwikkeldruk op de ring er om heen. In sommige gevallen is dat een verschijnsel geworden met concentrische cirkels, als de bekende stenen in de vijver. Een voorbeeld van de eerste cirkel is Tuinstad-Staalwijk aan de zuidelijke kant van de Leidse binnenstad; die wijk is geleidelijk een

functioneel en naar populatie gemengde stadswijk geworden. De winkeliersvereniging van de Herenstraat heeft zich recent aangesloten bij het centrummanagement, de ondernemersorganisatie aan de noordkant van de singels. Dat staat symbool voor de 'regeneration': van buitenwijk naar binnenstad. Een voorbeeld van de tweede concentrische cirkel is Leiden-Zuidwest. Leiden-Zuidwest is in aanleg ook een verzameling 'one generation' wijken. Maar door de schaal, de nabijheid van functies als bedrijvigheid (Rooseveltstraat), een winkelcentrum met bovenlokale functie, sportvoorzieningen, uitvalswegen en de nabijheid van de binnenstad, is de 'regeneration' daar heel goed op gang gekomen.

De Merenwijk heeft die voordelen veel minder. De wijk ligt geïsoleerd, te ver van de stad voor een gemakkelijk fietstraject, laat staan een wandeling. De 'connectivity' schiet tekort, met de geschrapte verbindingen naar Oegstgeest en Leiden-Noord. De dynamiek komt niet vanzelf. Er is een plan nodig om de lokale dynamiek in de wijk te mobiliseren. Het doel van dat plan is om in twintig jaar een geleidelijke generatiewisseling mogelijk te maken, die van de Merenwijk een moderne, aantrekkelijke, multifunctionele en complete stadswijk maakt.

3.2 Sleutelwoorden voor een plan

We kennen de Merenwijk als monofunctioneel ('slaapwijk'), vergrijzend, maar ook hoogopgeleid en welstandig. Wat kunnen we nu vanuit de 'urban studies' (stadseconomie en stadssociologie) zeggen over de ingrediënten van een generatiewisseling in zo'n wijk? We kunnen heel veel aanduiden met drie sleutelwoorden: ondernemerschap, participatie en flexibiliteit.

Eerst ondernemerschap.

Een mantra in dit wijkprofiel is het veranderen van het eenzijdige karakter van de Merenwijk als slaapwijk. De Merenwijk is ontworpen in de hoogtijdagen van de functiescheiding: werken werd gezien als een activiteit die zich niet verdroeg met een prettig woonklimaat en werd geconcentreerd op afzonderlijk daartoe aangewezen terreinen. Winkels en ambachten werden op hun beurt in lokale centra geconcentreerd. Zelfs de recreatie werd voor een deel gescheiden van de woonfunctie. Veel Nederlandse steden kregen een 'groene ster' om zich heen; niet bedoeld voor toeristen, maar voor de eigen bevolking. In Leiden zijn De Vlietlanden en de Kagerzoom daar voorbeelden van. De functiescheiding is niet alleen een Merenwijk-fenomeen. Leiden is in z'n geheel sinds het verdwijnen van de industrie een woonstad geworden. Winkels, kantoren, fabrieken, ambachtsruimtes, werkplaatsen, opslagplaatsen en garages zijn tijdens de stadsvernieuwing massaal uit de reeds langer bestaande wijken gehaald. Daar waren destijds goede redenen voor (verval, veroudering, vervuiling), maar het heeft de functionaliteit van de stad uit balans geslagen. Het is mogelijk om in Leiden geboren te worden en op te groeien vrijwel zonder werkende mensen te zien, afgezien van het personeel in winkels, en scholen. De neveneffecten van werk in de wijk – levendigheid, vanzelfsprekende ontmoeting, sociale controle – zijn met de arbeidsplaatsen verdwenen. Pas de laatste jaren begint het aantal arbeidsplaatsen weer te stijgen en krijgt Leiden weer meer het karakter van een werkstad. Het werk is wel veranderd: de laagopgeleide fysieke arbeid heeft plaatsgemaakt voor de opkomst van de kenniseconomie.

De komst van slaapwijken en woonsteden was niet alleen het gevolg van de modernistische opvattingen over functiescheiding. Het had ook te maken met de structuur van de arbeidsmarkt. Tot ver in de twintigste eeuw werkt een groot deel van de Nederlanders in een klein bedrijf of als zelfstandige. Pas in de jaren vijftig werd loondienst in een grote onderneming de dominante vorm van arbeid. Natuurlijk zijn er uitzonderingen. Het beeld van de loonwerkers die op de fiets met broodtrommeltje achterop naar fabriek en scheepswerf trekken, is sinds de jaren twintig al in het collectieve geheugen gegrift. De organisatie van het werk in grote bedrijven op aparte terreinen is voor Nederland een vrij recente ontwikkeling. Een ontwikkeling bovendien die alweer over z'n hoogtepunt heen lijkt. De werkgelegenheid groeit, maar dat zal maar beperkt consequenties krijgen voor de leegstand die op veel bedrijventerreinen te signaleren is. De groei zit vooral in zelfstandige arbeid en

micro-ondernemingen. De arbeidsmarkt keert daarmee na 60 jaar terug naar een historische toestand met veel werkgelegenheid dichtbij huis of zelfs aan huis, vanuit kleine praktijken. Natuurlijk gaat het om heel andere werkgelegenheid dan in 1950. In 1950 was het overgrote deel van de bedrijvigheid productgericht: er werd iets materieels gemaakt en verkocht. De nieuwe arbeid is vooral informatie- en mensgericht: er wordt geadviseerd en ontworpen, er is veel persoonlijke dienstverlening en er worden communicatie, coaching en projectmanagement verkocht. Werken gaat bijna gelijk staan aan ontmoeten en praten. We hebben dat in andere wijkprofielen ook al gezien: zzp'ers vragen om werken samenkomstruimtes in de buurthuizen. De buurthuizen, ooit gebouwd voor ontmoeting, zijn in sommige buurten de enig beschikbare plek voor wijkbewoners die dichtbij huis iets willen ondernemen.

Leiden voert al een beleid met betrekking tot 'werklandschappen': een bedrijventerrein moet een landschap worden waar niet alleen gewerkt wordt, maar waar ook voor ondersteunende functies als sport, kinderopvang, recreatie, wonen en sociaal toezicht ruimte is. Dat komt de kwaliteit van de terreinen ten goede. Er is daarnaast vraag naar een 'woonlandschappenbeleid', waarbij werkfuncties terugkomen in de slaapwijken in. Dat bevordert de ontmoeting, nieuwe vormen van samenhang en verbinding en maakt de slaapwijken aantrekkelijk voor nieuwe groepen.

Praktisch gaat het om het mogelijk maken van woonwerkcombinaties, het faciliteren van studentenhuisvesting en student-ondernemingen, het mogelijk maken van daghoreca en van functiewijzigingen van huizen die zich daarvoor lenen en het welwillend bekijken van vragen omtrent praktijk- en ambachtsruimtes.

Dan komen we op participatie.

Aan de 'ondernemende wijk' zit ook een niet-commercieel aspect. Het gaat dan om de zogenaamde 'civic economy'. Dat is een onvertaalbaar begrip. Het gaat zeker om 'burgerschap': een manier om bij te dragen aan de omgeving. Maar 'civic' is ook 'stedelijk', organisatiekundig, publiek toegankelijk, gebiedsgericht. Het gaat om activiteiten die niet zijn opgezet met een verdienperspectief maar intussen weldegelijk economische effecten hebben. Voorbeelden zijn private huiswerkbegeleiding en andere ongesubsidieerde vormen van onderwijsondersteuning, energiecoöperaties, veiligheidskringen, klusmaatschappijen, kredietcoöperaties. Als je er eenmaal op let, kom je zo goed als dagelijks nieuwe vormen en initiatieven tegen in de publiciteit en ook in de Merenwijk is er een flink aantal. Ieder voor zich leggen ze geen economisch of structureel gewicht in de schaal en zo zijn ze ook niet bedoeld. Ze zijn bedoeld als uitingen van betrokkenheid en verantwoordelijkheid en creatief vermogen van bewoners. Maar hun aantal en de onderlinge samenhang leggen weldegelijk economisch en structureel gewicht in de schaal. Het beste voorbeeld is de energiecoöperatie. Een woonerf waar acht huishoudens eigen wind- en zonne-energie opwekken en kosten en opbrengsten onderling verdelen, is een 'leuk initiatief'. Vijftig 'leuke initiatieven' bij elkaar is een buurtenergiemaatschappij. En vijftig buurtmaatschappijen bij elkaar is een serieuze speler op de markt.

Zo'n opschaling gaat natuurlijk niet altijd plaatsvinden. Maar juist voor wijken als de Merenwijk is de 'civic economy' een uitermate interessant vehikel voor nieuwe gemeenschapsvorming en nieuwe dynamiek. Er zijn geëngageerde mensen voor nodig die met kennis en organisatievermogen en met ambitie om te participeren. Die zijn er in de Merenwijk. Er is ook ruimte nodig waar geëxperimenteerd kan worden. De Merenwijk is in dat opzicht minder kwetsbaar dan bijvoorbeeld de monumentale binnenstad.

Tenslotte is een ander aspect van participatie de regievoering in de transitie die de wijk mogelijk gaat doormaken. Vanuit z'n bewoningsgeschiedenis heeft de wijk voldoende kader in huis om zelf de regie te voeren. En 'regie' moet verder gaan dan het meepraten over gemeentelijke voornemens. Het moet ook gaan om gezamenlijke planontwikkeling en mogelijk om vormen van 'civic governance'. De

nieuwe Omgevingswet geeft aan gemeentebesturen de mogelijkheid om ook ruimtelijke processen anders vorm te geven en veel meer te schoeien op begrippen als integraliteit, functiemenging en participatie. Welbeschouwd is de Merenwijk daar de ideale experimenteerwijk voor.

Met het noemen van de Omgevingswet raken we direct het derde sleutelwoord 'flexibiliteit'.

In 2019 wordt de Omgevingswet van kracht, de samenvoeging van een groot aantal wetten en kaders op ruimtelijk gebied. De Omgevingswet gaat de gemeentebesturen veel ruimte geven om een eigen snelheid, maatwerk en visie te ontwikkelen. Sleutelwoord in de Omgevingswet is het Omgevingsplan: een integrale gebiedsvisie, waarin het gemeentebestuur het verhaal over de gewenste ontwikkelingen op tafel legt. De eerste pilotgemeenten hanteren de begrippen vertrouwen en loslaten, inzichtelijkheid (minder regels en plannen), een integrale afweging, volop doordenken van de lokale afwegingsruimte, participatie van betrokken partijen teneinde snelheid te maken en sturing op kwaliteit. Het afvinken van plannen op basis van een set vaste regels en criteria, gaat tot het verleden behoren. Voor de Merenwijk is de komst van de Omgevingswet een gunstige samenloop van omstandigheden. Het gaat in de wijk weliswaar niet om een grote structuuringreep (zoals in Leiden-Noord), maar om een veelheid van kleinere aanpassingen. Daar is interventieruimte voor nodig en de omgevingswet gaat die bieden. De vraag is wel of de Gemeente Leiden de ruimte van de wet ook gaat gebruiken.

Deel 2

Betekenis van het profiel voor de Wijkvereniging Merenwijk

1. Visie op de Merenwijk

In de voorgaande hoofdstukken uit het buurtprofiel staat achtereenvolgens het volgende beschreven:

- De geschiedenis van de Merenwijk als een product van het ontwerpdenken uit de jaren vijftig en zestig en als woonplaats voor de vroege babyboomers
- De status quo van de Merenwijk als een gevorderde 'one generation' wijk, met een cijfermatig stuk en met enkele kwalitatieve waarnemingen
- De opdracht om de wijk door een transitie te helpen van een monofunctionele wijk voor een generatie naar een multifunctionele wijk voor een gemengde bevolking

De conclusie is dat er weliswaar een flinke opgave ligt, maar dat met het kader in de wijk en met de ontwikkelingsmogelijkheden die er zijn, ook veel op te pakken is. Dat is niet alleen wensdenken. De Merenwijk heeft al eerder kleinere bewonersverenigingen per vlek gekend, maar sinds 2015 is er ook een wijkbrede vereniging actief. De vereniging is mede opgericht op verzoek van de Gemeente Leiden, die een gesprekspartner zocht voor alle wijkzaken. De vereniging werkt daarnaast aan een bredere agenda, waarin de vorming van een eigen visie en zelf geïnitieerde activiteiten een grote rol spelen. De visie van de wijkvereniging bestaat alleen nog als concept, maar is in het licht van de hier beschreven status quo en beleidsopgave, nu al een uiterst relevant document. Zonder vooruit te willen lopen op de uitkomsten van de discussie in de vereniging, willen we ons op deze plek beperken tot het (bewerkt en schematisch) weergeven van de gedachten die op dit moment leven. Dat past bij het 'eigenaarschap' dat de wijkvereniging wil uitoefenen over de ontwikkeling van de wijk. De wijkvereniging weet zich bij het oppakken van bovenstaande ambities gesteund door de diverse professionele organisaties in de Merenwijk. De partnerorganisaties onderschrijven de ambitie om de Merenwijk uit te laten groeien tot een levensloopbestendige wijk, met een sterke vorm van bewonersparticipatie en met een 'hart van de wijk' dat door alle bewoners wordt gebruikt.

We geven de aandachtspunten uit de visie van de wijkvereniging in twee versies weer. De eerste is ontleend aan een concept-nota opgebouwd vanuit trends, de tweede is ingegeven door de ambitie om tot een integraal plan voor de wijk te komen vanuit het sleutelwoord 'transitie'.

<i>Algemene trends waar actieve wijkbewoners zich rekenschap van moeten geven</i>
<ul style="list-style-type: none">
• Een terugtrekkende overheid die steeds meer afhankelijk is van actieve steun in de wijk om beleid te maken
• Een grote inspanning voor duurzaamheid en klimaatneutraliteit die ook op wijkniveau gestalte moet krijgen en samenwerking vergt van bewoners en tussen bewoners en bedrijven en overheid
• Opkomst van een informele economie en tussenvormen tussen vrijwillige arbeid en loonvormende arbeid. Misschien voor 'het beleid' lastig te hanteren, maar een mooie kans voor meer activiteiten in woonbuurten
• 'Smart cities': de komst van sensoren en internettechnologie in de openbare ruimte. Met een goede regie vanuit de wijk kan een 'smart city' zeer bijdragen aan de kwaliteit van het wijkleven en aan zelfsturing door wijkbewoners
• De 'globalisering' bereikt de woonwijken. Steeds meer migranten komen in wijken wonen met de ambitie om aan het wijkleven deel te nemen. De internationalisering krijgt

betekenis voor cultuur en bedrijvigheid in de wijk
<i>Specifieke trends die de Merenwijk beïnvloeden</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Vergrijzing • De wijk is niet meer ingericht op jongeren en de ouderen wonen in te grote huizen
<i>De vereniging kiest voor een levensloopbestendige wijk</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Versterking en versnelling van de doorstroming. Meer reliëf en diversiteit in woningaanbod: woningen voor starters en jongeren, zorgwoningen, servicewoningen, woningen met ateliers • Omklappen van het slaapwijkarakter, uitgroeien naar een functioneel complete en moderne stadswijk • Meer werk en ondernemingen de wijk inhalen
<i>De vereniging kiest voor een integrale aanpak van het hele gebied</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Ruimte bieden aan verschillen tussen de vier 'kwadranten' of waar nodig op het niveau van de 'roosjes' • Samen optrekken als wijk waar dat effectief en zinvol is
<i>De vereniging kiest voor vergaande participatie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Ruimte zoeken en benutten voor maximaal burgerinitiatief, zelfsturing en participatie. Volop inzetten van denkkraft, kader en organiserend vermogen van de wijkbewoners • Inzetten op ecologische sleutelinitiatieven die veel in gang kunnen in zetten aan samenhang en ontmoeting, zoals energiecoöperaties en repaircafé's • Inzetten op zorgcollectieven en bestrijding van eenzaamheid
<i>Er is een 'hart van de wijk' nodig'</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Afstand tot de binnenstad is groot, de wijk heeft eigen motor nodig voor aanjagen stadsleven • De combinatie van wijkpark plus Kinderboerderij plus Kopermolen plus uitloper naar Op Eigen Wieken kan uitgroeien tot economisch, recreatief en cultureel knooppunt

De wijkvereniging weet zich bij het oppakken van bovenstaande ambities gesteund door de diverse professionele organisaties in de Merenwijk. De partnerorganisaties onderschrijven de ambitie om de Merenwijk uit te laten groeien tot een levensloopbestendige wijk, met een sterke vorm van bewonersparticipatie en met een 'hart van de wijk' dat door alle bewoners wordt gebruikt.

De wijkvereniging hecht, zoals gezegd, aan een integrale planvorming. Sleutelwoord daarbij is 'transitie'. Een voorbeeld van een integrale kijk zou de volgende ordening van acties kunnen zijn (weer bewerkt).

<i>Fysieke wijktransitie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Het winkelcentrum naar een duurzame, moderne winkelomgeving met kansen voor glocalisering, werkateliers, horeca, cultuur- en speciaalzaken. Naar buiten gericht maken van het centrum • Het ontwikkelen van een 'Hart in de wijk' is essentieel om de leefbaarheid van de wijk te verbeteren en bewoners een herkenbare plek te geven • Het hart in de wijk met voorzieningen voor ontmoeten, zorg/welzijn, cultuur en algemene

voorzieningen als een bibliotheek, filmhuis, theater en horeca.
<i>Welzijn- en zorgtransitie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • In het ontmoetingscentrum worden zorg en welzijn vanuit één loket georganiseerd, ontschot en gericht op de klanten. Zorg wordt zo veel mogelijk binnen de wijk georganiseerd, in het centrum is plaats voor tijdelijke opvang van zieken. Buurtparticipatie speelt een grote rol bij het bezoeken, verzorgen en helpen van bewoners die dit nodig hebben. Gestructureerde- en ongestructureerde mantelzorg vraagt om een coördinatie en een platform waar bewoners zich in kunnen herkennen. Een wijkapp kan hiervoor ontwikkeld worden.
<i>Transitie wijkwoningen</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Merenwijk wil van een slaapwijk naar een moderne levensloopwijk. Met name voor jongeren moet nog een slag gemaakt worden. Levensloopwoningen voor jongeren en ouderen zijn er niet voldoende in de wijk. Veel mensen wonen in te grote huizen en kunnen niet uit hun wijk of netwerk. Meer doorstroming in de wijk zou bevorderd moeten worden door alternatief te bouwen. Servicewoningen, een zorghotel en jongerenwoningen voor kleine gezinnen met werkateliers zijn voorbeelden • Jonge wijkbewoners kunnen in de wijk blijven en nieuwe jonge gezinnen instromen als er een flink contingent instroomwoningen wordt gerealiseerd. Voor ouderen zijn doorstroomwoningen nodig waarbij splitsing van koopwoningen extra aandacht verdient.
<i>Transitie werken</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Door globalisering en glocalisering verandert het economisch perspectief in rap tempo. Nieuwe vormen van duurzame bedrijvigheid, startups en thuiswerkateliers scheppen kansen voor de Merenwijk op het gebied van werkgelegenheid en lokale economie • Juist door de ontwikkelruimte en de transitie kan de Merenwijk interessant worden voor de kenniswerkers, die in de Economie 071 strategie zo'n belangrijke rol spelen. In de wijk is ruimte voor lokale initiatieven, zzp'ers, loko-regionaal voedsel en startups. Jongeren kunnen nieuwe bedrijvigheid in de wijk ontwikkelen.
<i>Cultuurtransitie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Cultuurverschillen zullen in de toekomst toenemen. De diversiteit op zich is een drijvende kracht om veranderingen en vernieuwingen tot stand te kunnen brengen. Integratie en medeburgerschap staan in de doelstellingen van Wijkvereniging Merenwijk voorop • De samenstelling van de wijk verandert door de internationalisering. Dit is een algemene verwachting van het CPB. De Merenwijk wil de kansen benutten om de wijk leefbaar, prettig en levendig te houden. De invloed van andere wijzen van communicatie, anders wonen, werken en winkelen zullen in de wijk een kans moeten krijgen. Hierbij spelen met name de kansen op werk een belangrijke rol, met wijkgebonden economische activiteiten.
<i>Energietransitie</i>
<ul style="list-style-type: none"> • De nationale energiedoelstellingen hebben een horizon van 2050. Juist in wijken met veel interventieruimte – zoals de Merenwijk – gaat veel gebeuren
<i>Transitie groen en milieu</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Anders gebruiken van de bestaande groengebieden. Het voedselbos is al een afspiegeling van de buurtwensen. Zo kan er ook gedacht worden aan andere beplanting die het plukken van kruiden en vruchten mogelijk maakt • De lokaal geproduceerde biologische producten dienen ook kansen te krijgen in de

wijkwinkels <ul style="list-style-type: none"> • Duurzaam, milieuvriendelijk, CO² neutraal en biologisch worden belangrijke termen voor de wijk van de toekomst
<i>Transitie veiligheid</i>
<ul style="list-style-type: none"> • De Merenwijk is een relatief veilige wijk. Maar het veiligheidsgevoel blijft bij de feiten achter. Overzichtelijkheid in de wijk met goede verlichting, jongeren een alternatief bieden voor een hangplek op straat, city stewards en handhaving kunnen tegemoet komen aan de veiligheidsbeleving in de wijk. Buurtparticipatie in de veiligheidsaanpak is van belang

2. Discussiehoofdstuk

In het buurtprofiel is aan de hand van wijkkenners (de wijkvereniging en een aantal professionals) gekeken naar de geschiedenis, het heden en (de mogelijke) toekomst van de Merenwijk gekeken. In het buurtprofiel staat onderstaande conclusie opgenomen.

Het 'één-generatie' karakter van de Merenwijk gaat de komende twintig jaar veranderen. Een korte blik op de leeftijdsstatistieken is voldoende om deze conclusie te trekken. Door vergrijzing en sterfte wijzigt de bewonerspopulatie. Het is de kunst om de wijk te behouden als interessante vestigingsplek voor nieuwe generaties bewoners. Dat dit geen vanzelfsprekendheid is en niet vanzelf gaat tonen de voorbeelden elders in het land aan. We zien het zelfs dichterbij. De voormalige groeikernen Zoetermeer, Purmerend, Spijkenisse en mogelijk ook Alphen gaan een periode van krimp tegemoet. Het heeft in die gebieden steeds minder zin om over revitalisering van vergrijsde wijken te spreken door het uitblijven van jonge opvolgers. We spraken al uit dat dit lot de Leidse Merenwijk naar alle waarschijnlijkheid bespaard zal blijven. Samen met een select gezelschap academiesteden (Amsterdam, Utrecht, Groningen, Nijmegen) kan Leiden zich verheugen op toekomstige bevolkingsgroei en een constante instroom van nieuwkomers. Er is voldoende druk op de Leidse woningmarkt om de Merenwijk nieuwe generaties bewoners te laten dienen.

De opgave voor de Merenwijk is daarmee tweeledig:

1. *De huidige generatie bewoners op de best mogelijke manier ondersteunen*
2. *De wijk voorbereiden op een nieuwe toekomst met nieuwe bewonersgroepen*

We hebben al opgemerkt dat het bij die voorbereiding op een doorstart niet gaat om een grote stedenbouwkundige ingreep. Het gaat eerder om het mogelijk maken van een lange reeks kleinere aanpassingen, van anders gebruiken van bestaande woningen tot meer mogelijkheden voor werk en commerciële of culturele bedrijvigheid.

Vanuit het verenigingsperspectief kunnen we daar het een en ander aan toevoegen. We voegen in onderstaande paragrafen een reflectie toe aan de hand van de gesprekken die we hebben gevoerd met ruim 90 bewoners verspreid over vier avonden. Voor een volledig overzicht verwijzen we naar de bijlage waarin alle per post-it uitgebrachte ideeën en suggesties van zowel bewoners als professionals zijn verwerkt.

2.1 De hoofdlijn

Voorgaande analyse uit het buurtprofiel wordt onderschreven door het bestuur van de wijkvereniging.

Bij de bewoners ligt dat een slag genuanceerder. In twee van de vier bijeenkomsten werd de analyse van een 'one generation wijk' minder breed gedeeld. Bij een aantal deelnemers bleek een voorkeur voor een conserverende benadering: het woonklimaat in de wijk is goed en het klimaat zal zich door natuurlijk verloop en vernieuwing wel handhaven. De snelle verkoop van huizen die vrijkomen, wijst er op dat er ook in Leiden behoefte blijft bestaan aan een groene tegenhanger van de drukke stad. Bij deze bewoners bestaat geen behoefte aan veranderingen, noch veranderingen in de wooncultuur (meer mogelijkheden voor studenten, starters, zzp-ers, expats), noch veranderingen in de zin van meer wijkinitiatieven in domeinen als energie of zorg.

Andere bewoners zien meer aanleiding om actief in te grijpen en hebben diverse ideeën en suggesties geopperd om de levendigheid en dynamiek in de wijk te versterken. Van deelbewoning – studenten in huis bij alleenstaande ouderen – en een foodcourt in de Kopermolen tot aan duurzaamheids-initiatieven (zonnepanelen, klimaatadaptie, etc.).

Er bestaat niet zoiets als één visie op de Merenwijk. Het handelingsperspectief voor de wijkvereniging en partnerorganisaties is om de langzame transitie van de wijk te starten met de groep bewoners die de noodzaak daartoe inzien en erin willen investeren. Een suggestie die vaak gedaan wordt, is om aan te sluiten bij de bloemkoolstructuur van de wijk. De ene roos heeft een voorkeur voor conserveren, de andere roos een voorkeur voor geleidelijk meer 'reuring'. Die twee benaderingen kunnen goed naast elkaar bestaan.

Bij dat 'meer reuring' gaat het om tenminste de volgende activiteiten:

1. Energie- en ecologische initiatieven die bijdragen aan de duurzame transitie van de wijk, kennisuitwisseling en onderling contact stimuleren, een investering in het onroerend goed betekent en ook economisch voordeel kunnen opleveren
2. Experimenteren met zorgcirkels- en andere collectieven met het doel bewoners zo lang mogelijk in de wijk te laten wonen, eenzaamheid te bestrijden en formeel zorggebruik te minimaliseren

Het zijn allebei zaken die prominent op de agenda van de lokale overheid prijken: duurzaamheid en zelfregie in het sociaal domein. Alleen dat al maakt de Merenwijk tot een voor de gemeente interessante wijk. Er kunnen meters gemaakt worden

Nu zijn bewoners van de Merenwijk vaker betrokken bij stedelijke initiatieven zoals Stadslab en de Leidse Burgertop. De ervaring uit dit soort platforms is dat interessante ideeën blijven liggen en niet voorbij de brainstormfase komen. Voor een deel heeft dat te maken met de vrijblijvende inzet: veel deelnemers aan dergelijke platforms willen het laten bij het aandragen van ideeën, zonder een verantwoordelijkheid te nemen voor een mogelijk vervolg. Maar voor een ander deel heeft het er ook mee te maken dat de stad niet klaar is voor het absorberen van burgerinitiatief. Door het ontbreken van capaciteit, organisatiekracht en partnerschap zijn bewoners beperkt in het realiseren van – op zichzelf goed doordachte – plannen. Dat heeft stellig een negatief effect op de

bereidwilligheid onder bewoners om te praten over de toekomst van de wijk. Enkel praten heeft niet veel zin als bewoners niet zelfstandig de hand aan de ploeg kunnen slaan.

Vanuit bewonerszijde zijn de volgende drie suggesties gedaan om deze situatie te verbeteren:

1. Een capaciteit scheppen voor wijkopbouw onder regie van bewoners om initiatieven te ontplooien en de organisatiekracht te versterken
2. Een nadrukkelijke keuze van de overheid om te overleggen met en te investeren in stakeholders als de wijkvereniging. De overheid werkt nu met een scala van benaderingen, van brede enquêtes tot bewonersavonden. Het heeft geen zin om je goed te organiseren en regie te nemen, wanneer de overheid buiten het overleg met de voornaamste stakeholders om toch weer op zoek gaat naar bewonersgeluiden
3. De mogelijkheid van een onafhankelijke financiële positie van bewoners onderzoeken naar analogie van de wijze waarop ondernemers zich hebben georganiseerd in het Leidse Ondernemersfonds. Een bewonersfonds waarmee het zelfhandelend vermogen van bewoners wordt versterkt en de afhankelijkheid van de overheid voor het realiseren van wijkinitiatieven wordt beperkt. De problemen die er aan bewonerskant zijn – gebrek aan continuïteit, gebrek aan legitimatie van het woordvoerderschap, geen geld om te investeren in eigen capaciteit en deskundigheid, gebrekkig vermogen om regie te voeren – zijn in het bedrijfsleven deels opgelost, deels hanteerbaar geworden.

We zouden daar nog een vierde aan kunnen toevoegen: ontwikkelruimte. In het buurtprofiel wordt gesproken over de toepassing van de Omgevingswet. Gemeenten hebben daarbij de keuze: ofwel traditionele toewijzingsplanologie met conserverende bestemmingsplannen, ofwel ontwikkelings- of uitnodigingsplanologie met veel ruimte voor burgerparticipatie. Wat het gaat worden, kan per wijk verschillen. Een wijk met het nodige zelfsturend vermogen zal veel meer ruimte kunnen bedingen dan een wijk waar elke kleine wijziging tot conflicten leidt die door de gemeente beslecht moeten worden.

Er is in de bijeenkomsten nog veel meer ter sprake gekomen. We nemen de rest van dit hoofdstuk om een aantal van de genoemde suggesties en ideeën te benoemen en verder uit te werken. Te beginnen met de gespreksvorming over het 'Hart van de Merenwijk'.

2.2 Hart van de wijk

Dat de omgeving van de Kopermolen toe is aan een opknapbeurt staat voor zowel bewoners als professionals buiten kijf. Een oproep die inmiddels ook gehoord is door de vastgoedeigenaar. Het winkelcentrum zal in de komende jaren een facelift ondergaan. De plannen zijn om het niet te laten bij alleen het opknappen van de winkels maar ook nieuwe appartementen toe te voegen aan het centrum. Vanuit commercieel opzicht is dat begrijpelijk. Het winkelcentrum is ooit gebouwd op een wijkpopulatie van 20.000. De winkeliers hebben hun thuismarkt langzaam zien krimpen naar 14.000 inwoners. Toevoegen van nieuwe woonruimte en andere bewonersgroepen kunnen weer meer dynamiek en koopkracht aan de wijk toevoegen. De bedoeling is dat wijkbewoners mee gaan praten over de ruimtelijke invulling van het centrum.

Het bestuur van de wijkvereniging ziet daarin een mooie aangelegenheid om met een integrale blik te kijken naar het gehele 'hart van de wijk', dus inclusief het wijkpark, het buurtcentrum, de bibliotheek en ook de uitwaaiing van werkfuncties (zpz werkruimtes) over de wijk. De diversiteit

aan opinies over de reikwijdte van aanpassingen is ook op dit thema groot. Enkele bewoners geven aan dat het kan blijven bij een lichte ‘facelift’ van de Kopermolen. Anderen pleitten voor een hoger ambitieniveau: toevoegen van appartementen voor ouderen en starters, studentenwoningen, zzp-werkruimtes in en rondom de Kopermolen, toegankelijker maken van het park en het slechten van de barrière tussen Slaaghwijk en het wijkcentrum. Het voorbeeld van de Doezastraat, die zich heeft weten op te werken tot een luxueus verblijfsgebied met aansprekende speciaalzaken, is daarbij meer dan eens letterlijk ter sprake gekomen. Een lonkend perspectief voor de Kopermolen volgens diverse bewoners. Inspirerend is ook de suggestie van een ‘foodcourt’ met internationale keukens. Die suggestie is mede interessant omdat er op tijdelijke basis ‘geoefend’ kan worden, ook met culinair ondernemerschap uit de migrantentradities in Slaaghwijk.

Ook de vraag naar een ontmoetingsplek wordt in de Merenwijk gesteld. Nu zijn er in de Merenwijk diverse plekken waar wijkbewoners al bij elkaar kunnen komen: buurtcentrum Op Eigen Wieken, de Regenboogkerk, de bibliotheek, er is zelfs een kleine kroeg in de wijk. Om verschillende redenen functioneren deze plekken nog maar beperkt in de zin dat wijkbewoners er als vanzelf naartoe gaan. Het zijn voor het merendeel doelbestemmingen of in het geval van het buurtcentrum zijn het vooral de Slaaghwijk bewoners die er gebruik van maken. De suggestie van een ‘foodcourt’ in de Kopermolen sluit wat dat betreft goed aan bij de behoeftes van diverse bewoners. Een publiek toegankelijke plein voorzien van tafels en stoelen omringd door diverse eettentjes (met verschillende keukens). Een plek waar bewoners gezamenlijk kunnen eten en elkaar ongedwongen kunnen ontmoeten. Ook de suggestie om daar terrassen aan toe te voegen is veelvuldig gedaan.

Een korte kanttekening: in veel buitenwijken klinkt een roep om meer ontmoetingsplekken. Maar er zit iets dubbels aan. In de eerste plaats geven veel bewoners – ook in de Merenwijk – aan dat ze er zelf geen gebruik van zullen maken en genoeg hebben aan eigen huis en tuin. En in de tweede plaats zijn in elke wijk weldegelijk ontmoetingsplekken, al dan niet in een gereguleerde en van subsidie afhankelijke context. Kennelijk voorzien die niet in de behoefte die doorklinkt in de aanhoudende vraag naar ontmoetingsplekken. Wellicht is een onderscheidend criterium of de ontmoetingsplek er op commerciële basis kan komen: een foodcourt of daghoreca, eventueel met aanvullende voorzieningen als flexwerkplekken, fitness en dergelijke. Dat geeft ook bewoners die niet zitten te wachten op een ‘sociaal’ aanbod, een ‘reason to come’.

De bibliotheek heeft zich tevens nadrukkelijk opgeworpen als ontmoetingsplek voor de wijk. Er wordt georiënteerd op het toepassen van verruimde openingstijden, differentiatie van het aanbod en meer activiteiten gericht op lezen, verbeelding en gesprek.

Het gesprek over het gebruik van het wijkpark is voorlopig nog niet beslecht. Diverse bewoners geven aan dat het wijkpark toegankelijker zou kunnen worden gemaakt om het gebruik te intensiveren. Meer bankjes en een verbetering van de looproutes zou het gebruiksgemak vergroten voor mensen die slecht ter been zijn, rolstoelgebruikers en gezinnen met wandelwagens. De naastgelegen kinderboerderij zou daarnaast de openingstijden kunnen verruimen om datzelfde te bereiken. Een kruisend fietspad door het park zou de situatie kunnen oplossen waarbij bewoners moeten omfietsen om bij de Kopermolen te geraken. Daartegenover staat het conserverende geluid om het wijkpark vooral te houden zoals het nu is.

2.3 Zorgkringen

Het gesprek over de vergrijzing van de wijk concentreert zich op het stimuleren van ontmoeting met en tussen oudere wijkbewoners. Meer dan eens is er gesproken over mogelijkheden om jong en oud elkaar te laten ontmoeten. Dit om eenzaamheid onder ouderen te voorkomen en anderzijds om jongeren te laten profiteren van opgebouwde kennis en vaardigheden bij ouderen. Verschillende varianten passeerden de revue:

- als een vorm van naasten hulp in de buurt, liefst op het kleinschalige niveau van ‘de roosjes’ van de bloemkoolwijk
- vanuit projectmatig opzet, als onderdeel van een maatschappelijke stage of uit het oogpunt van c.v. opbouw voor jongeren
- in de vorm van activiteiten zoals nachtwandelingen met ouderen in het park (jong voor oud), of door een vorm van coaching, mentorschap, huiswerkbegeleiding (oud voor jong)
- fysiek door deelbewoning van huizen; studenten die ‘om niet’ of voor een vriendschappelijke prijs bij alleenstaande oudere bewoners in huis komen wonen en hen gezelschap bieden plus eventuele lichte zorgtaken op zich nemen
- als een vorm van interculturele uitwisseling en werkverschaffing voor de jongere Slaagwijk bewoners

In de meest verstrekkende vorm krijgen de bewoners als collectief een status in het organiseren van de zorg op buurtniveau, de financiële positie daartoe krijgt en zelf contacten onderhoudt met het sociale wijkteam. Een directe lijn met instanties zoals de politie lijkt daarbij voor de hand te liggen gezien het toenemende aantal gevallen waarbij zij worden ingeschakeld (o.a. bij verwarde personen en ouderen met dementie). Een optie die door een aantal actieve bewoners als een mooi streefbeeld werd onderschreven.

2.4 Duurzaamheid

Het verenigingsbestuur werkt op het moment aan een meerjarenvisie waarin de thema’s ‘duurzaamheid’ en ‘energie’ twee belangrijke dragende pijlers zijn. Een keuze die door een aanzienlijk aantal bewoners wordt ondersteund. De reacties van bewoners beluisterende zou de wijkvereniging het gesprek over beide thema’s kunnen aanjagen op vier verschillende manieren.

1. Het gezamenlijk opbouwen van een kennispositie door informatie (zowel digitaal als face-to-face) te ontsluiten. Enerzijds door informatie van buiten naar binnen te halen (gastsprekers, documentatie, subsidieregelingen zichtbaar maken), anderzijds door al aanwezige kennis beter voor het voetlicht te brengen. Zo zijn een aantal bewoners al ver met het toepassen van energie- en klimaatmaatregelen in en rondom het eigen huis.
2. De mogelijkheden onderzoeken om collectieve investeringen te plegen zoals aanbesteding van zonnepanelen door energiecoöperaties
3. Een voorwaarde voor de toepassing van klimaat- en energieneutrale toepassingen is voldoende adaptatievermogen van de overheid – bijvoorbeeld in het ruimtelijk instrumentarium. De wijkvereniging kan zich sterk maken om het wettelijk kader aan te passen aan deze nieuwe wensen

4. Ondersteunen van kleinschalige ecologische initiatieven zoals het ophalen van zwerfvuil, realiseren van stadslandbouwinitiatieven (pluktuinen), auto's delen, etc.

Duurzaamheid en energie zijn veelbelovende vehikels voor het scheppen van nieuwe vormen van samenhang en samenwerking op buurtniveau. Een energietoöperatie scheidt een verantwoordelijkheid en genereert inkomsten en uitgaven, dat is mogelijk een minder vrijblijvende manier van samenlevingsopbouw dan een festival of een ander initiatief om meer verbindingen te leggen.

Voor de Merenwijk komt daar het nu al sterke vermogen tot zelfregie bij. Het is een hoogopgeleide wijk van mensen die gewend zijn om zelfstandig in het leven te staan. Als het gaat om de vraag wat op afzienbare termijn de meest duurzame wijk van Leiden wordt, heeft de Merenwijk sterke papieren.

2.5 Vervoer

Het gesprek over vervoer en infrastructuur in de wijk concentreerde zich op drie punten:

- de kwaliteit en kwantiteit van de uitvalswegen voor auto en fiets
- de openbaar vervoer opties in de wijk
- de optie om doorgaande groene routes te trekken tussen binnenstad en Merenwijk

Het gaat bij de vervoersvragen niet alleen om de praktische voorziening, de busroute of de weg. Het gaat ook om het stedenbouwkundige concept. De Merenwijk is met zijn beperkt aantal toegangswegen een soort eiland. Sommige bewoners vinden dat een kwaliteit, anderen willen juist meer verbondenheid met de omgeving. En de structuur van de wijk bestaat opnieuw voor een groot deel uit eilanden: de erven en de roosjes van de bloemkool. Sommigen vinden dat prima en hechten aan die afgebakende en controleerbare ruimte, anderen willen juist meer verbindingen en meer transparantie.

Om te beginnen iets over het ov. Het openbaar vervoer in de wijk is tot nog toe enkel geschikt om van en naar de wijk toe te reizen. Via stadsbus 3 en 4 kunnen bewoners vanaf het treinstation naar de wijk reizen. Voor bewegingen binnen de wijk is de bus echter niet geschikt. Sterker nog: een rit heen en weer naar de Kopermolen vanaf de noordzijde kan alleen via Leiden Centraal plaatsvinden. Een nauw vertakter systeem van openbaar vervoersmogelijkheden zou nodig zijn om met name de verplaatsmogelijkheden van oudere bewoners te versterken. De oplossingen liggen niet voor het oprapen maar ze zijn er wel. Bijvoorbeeld kleine elektrische buurtbusjes/scooters/riksja's die op afroep beschikbaar zijn. Het uitnodigen van een start-up om een dergelijk fijnmazig netwerk op te zetten ligt het meest voor de hand. Al zal het lastig zijn om een en ander commercieel exploitabel te maken.

Een ontsluitingsweg tussen de Merenwijk en Poelgeest zou de bereikbaarheid van de wijk versterken, en bovendien een stimulans geven aan de Kopermolen (vergroting van de potentiële klantenkring met bijna 20%). De optie van een tunnel onder het spoor heeft nadrukkelijk op tafel gelegen, toen de buurwijk Poelmeer ontworpen werd. Er bestaat echter onenigheid onder bewoners over de wenselijkheid van een dergelijke verbinding. Dat geldt ook voor de andere opties. Het fietspad van de Slaaghwijk richting het Kooiplein ging eerder al niet door in verband met weerstand van de volkstuinthouders. Enkele bewoners van de Merenwijk sloten zich bij dat protest aan. Anderen

zien in de komst van een dergelijk fietspad de kans om meer groene routes tussen de binnenstad en de wijk te creëren, en bovendien de isolatie van de Slaaghwijk te bestrijden.

2.6 Faciliteiten voor zzp'ers

Leiden heeft een groeiend aantal banen. Dat is opmerkelijk, omdat er al een paar jaar vrijwel geen bedrijfgrond meer bij komt. Er vindt dus verdichting plaats: het werk komt de woonwijken in. De aanjager van deze ontwikkeling is voor een belangrijk deel de opmars van de zzp'er of van andere 'micro-ondernemers'. Mogelijk gaan zij in Leiden tot een kwart van alle arbeidsplaatsen voor hun rekening nemen. De opkomst van deze nieuwe economische kracht biedt 'slaapwijken' een bijzondere kans om meer 'reuring' naar zich toe te trekken. De huizen in de Merenwijk zijn groot, groot genoeg voor een praktijk aan huis. Op de Leidse arbeidsmarkt gaat het in hoofdzaak om 'hoofdwerkers': creatieve beroepen, adviseurs, tekstschrijvers enzovoort. Het blijft niet bij werk aan huis, zzp'ers hebben daarnaast behoefte aan flexplekken, vergaderruimtes, en ondersteunende voorzieningen. De opkomst van deze nieuwe economie zou gefaciliteerd kunnen worden door in het bestemmingsplan mogelijkheden te scheppen voor dubbelgebruik van huizen, door rekening te houden met gezamenlijke faciliteiten in het Hart van de Wijk en door de wijk te vermarkten als een plek waar het goed wonen en werken is voor zzp'ers. Maar opnieuw: niet iedereen in de wijk zit op meer 'reuring' te wachten.

Bijlagen sociografisch buurtprofiel

Cijfers Merenwijk

In deze bijlage presenteren we de meest relevante cijfers die beschikbaar zijn voor de Merenwijk. Het betreft hier slechts een weergave van de 'kale cijfers', voor de analyse verwijzen we u naar de hoofdtekst van dit buurtprofiel. Meer cijfers over de buurten zijn onder andere te vinden in de 'sociale wijkprofielen' van de Gemeente Leiden, te vinden op de gemeentelijke website.

Onderstaande kaart toont de indeling en afbakening van de Merenwijk.

De wijk is in de gemeentelijke statistieken onderverdeeld in zes buurten: Slaaghwijk (zwart gearceerd), Zijlwijk-Zuid (blauw), Zijlwijk-Noord (rood), Merenwijk-Centrum (geel), Leedewijk-Zuid (groen) en Leedewijk-Noord (paars).

De kwadrant-indeling van de wijkvereniging komt grotendeels overeen met voorgaande statistische indeling met twee belangrijke uitzonderingen. De vereniging beschikt over vier kwadranten in plaats van zes. De buurten Leedewijk noord en zuid en Merenwijk-centrum zijn samengevoegd in het kwadrant Leedewijk. Daarnaast hanteert de wijkvereniging voor de Slaaghwijk de naam Donken-Horsten-Rodes – genoemd naar de daar aanwezige buurten. Aangezien we in deze cijferbijlage voornamelijk werken met gemeentelijke statistieken houden we de gemeentelijke benaming – en de onderverdeling in zes buurten – zoveel mogelijk aan.

Deze cijferbijlage is ingedeeld naar de volgende drie thema's:

- Demografie: de transformatie van een jonge gezinswijk
- Inkomen en arbeid: een draagkrachtige populatie
- Zorg en gezondheid: een geconcentreerde draaglast

Demografie: de transformatie van een jonge gezinswijk

We beginnen met enkele algemene demografische gegevens.

Tabel 6 Aantal inwoners per buurt (1990 – 2016)

	1990	1996	2001	2006	2011	2016	2017
Zijlwijk-Zuid	3.284	3.028	2.899	2.744	2.595	2.511	2.510
Zijlwijk-Noord	3.371	3.130	2.775	2.541	2.464	2.460	2.441
Merenwijk-Centrum	954	1.034	1.011	998	981	1.004	1.022
Leedewijk-Zuid	1.028	930	912	951	983	962	980
Leedewijk-Noord	3.010	2.933	2.987	2.967	2.963	2.961	2.958
Slaaghwijk	4.714	4.386	4.522	4.606	4.469	4.524	4.482
Merenwijk	16.361	15.441	15.106	14.807	14.455	14.422	14.393

Bron: Gemeente Leiden

Het aantal inwoners in de Merenwijk is in de afgelopen decennia gestaag afgenomen. Dat kunnen we voornamelijk toeschrijven aan de beide Zijlwijk-buurtten. Er wonen daar ruim een kwart minder bewoners dan 25 jaar geleden. Het aantal huizen is in deze periode niet of nauwelijks veranderd. De bevolkingsafname is voornamelijk een kwestie van huishoudverdunding – minder bewoners per huishouden.

Onderstaande tabel bevestigt dat gegeven. Waar in Leiden de huishoudgrootte nagenoeg stabiel is gebleven in de afgelopen jaren, daalt deze in met name de Zijlwijk gestaag. Leedewijk-Zuid laat juist weer een lichte stijging zien.

Tabel 7 Gemiddelde huishoudgrootte per buurt (2004 – 2016)

	2004	2008	2012	2016
Zijlwijk-Zuid	2,8	2,7	2,6	2,5
Zijlwijk-Noord	2,5	2,3	2,3	2,3
Merenwijk-Centrum	1,4	1,3	1,3	1,3
Leedewijk-Zuid	2,6	2,6	2,7	2,7
Leedewijk-Noord	2,6	2,6	2,6	2,5
Slaaghwijk	2,4	2,4	2,4	2,4
Merenwijk	2,4	2,4	2,3	2,3
Leiden	1,9	1,9	1,9	1,8

Bron: CBS.

Een blik op de leeftijdsontwikkeling laat zien dat we de bevolkingsafname met name kunnen toeschrijven aan het vertrek van kinderen uit het ouderlijk nest. Het aantal kinderen en jongeren in de afgelopen jaren is met ruime een derde afgenomen. De Merenwijk is niet meer de jonge gezinswijk die het ooit was. De kinderen hebben het ouderlijk huis inmiddels verlaten.

Tabel 8 Aantal bewoners tot 25 jaar per buurt (1988 – 2016)

	1988	1992	1996	2000	2004	2008	2012	2016	2017
Zijlwijk-Zuid	1.525	1.333	1.193	1.048	924	831	780	704	695
Zijlwijk-Noord	1.463	1.265	1.085	860	707	620	602	590	589
Merenwijk-Centrum	41	44	58	48	58	54	42	70	80
Leedewijk-Zuid	436	334	299	293	302	292	317	320	336
Leedewijk-Noord	929	1.166	1.288	1.029	1.023	999	973	987	987
Slaaghwijk	2.239	2.099	1.701	1.722	1.803	1.865	1.824	1.719	1.666
Merenwijk	6.633	6.241	5.624	5.000	4.817	4.661	4.538	4.390	4.353

Bron: Gemeente Leiden.

De ouders zijn in de Merenwijk blijven wonen. De Merenwijk is in hard tempo vergrijsd. Het aantal bewoners van 65 jaar en ouder is meer dan verdrievoudigd in de afgelopen 28 jaar. In de Zijlwijk buurten is dat aantal alleen al in de afgelopen acht jaar meer dan verdubbeld. Er wonen inmiddels

meer ouderen in beide Zijlwijkbuurten dan Merenwijk-centrum – traditioneel een populaire vestigingsplek onder ouderen.

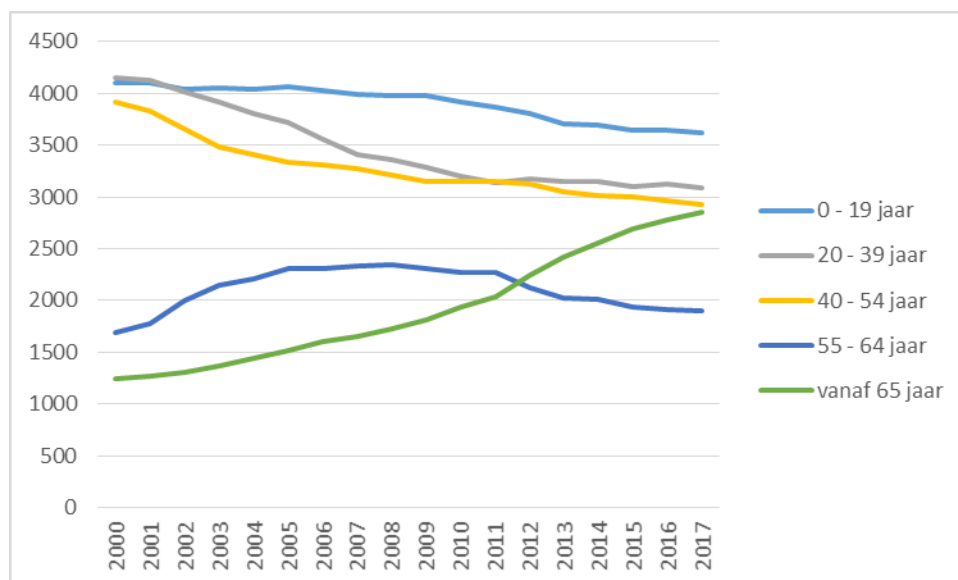
Tabel 9 Aantal bewoners vanaf 65 jaar per buurt (1988 – 2016)

	1988	1992	1996	2000	2004	2008	2012	2016	2017
Zijlwijk-Zuid	35	50	78	120	188	285	478	611	631
Zijlwijk-Noord	82	110	139	205	275	368	546	716	738
Merenwijk-Centrum	447	475	468	478	452	463	455	455	460
Leedewijk-Zuid	30	37	53	48	52	60	102	141	152
Leedewijk-Noord	66	99	44	138	159	176	265	401	412
Slaaghwijk	228	211	247	259	317	376	400	454	466
Merenwijk	888	982	1.029	1.248	1.443	1.728	2.246	2.778	2.859

Bron: Gemeente Leiden.

Onderstaande figuur maakt inzichtelijk dat alleen de groep ouderen in de afgelopen jaren in omvang is toegenomen (cijfers inclusief de Slaaghwijk).

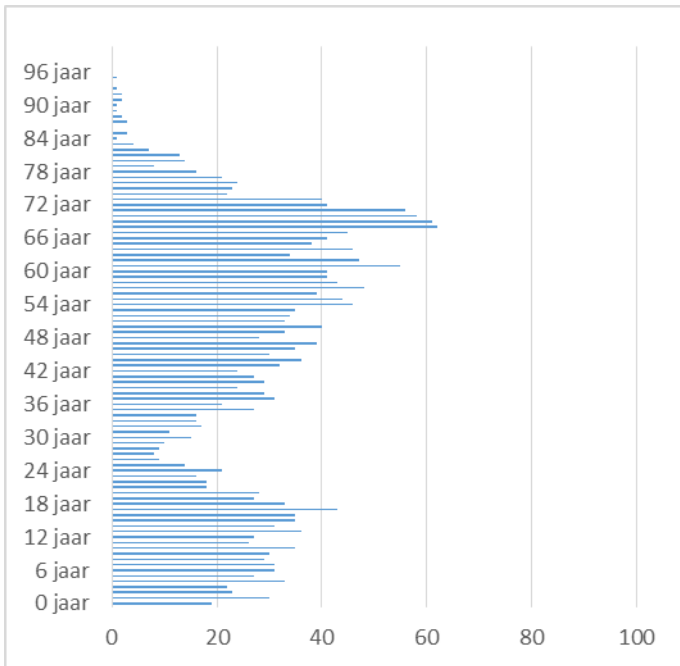
Figuur 1 Ontwikkeling leeftijdsgroepen in de Merenwijk (2000 – 2017)

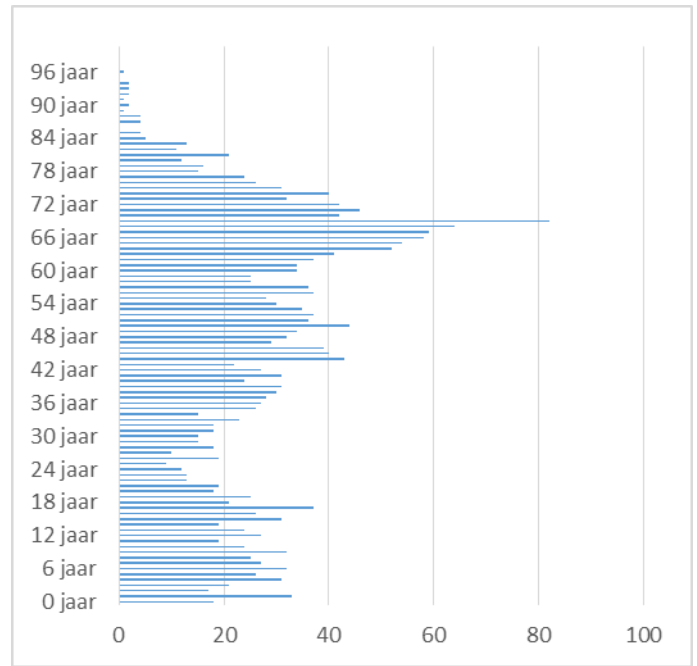
Bron: Gemeente Leiden

We kijken in detail naar de leeftijdsopbouw per buurt in het jaar 2016. In onderstaande grafieken is het aantal personen per leeftijd af te lezen (maximaal 100 personen). De grafieken zijn in schaal onderling vergelijkbaar (bron is de Gemeente Leiden).

Figuur 2 Leeftijdopbouw Zijlwijk-Zuid

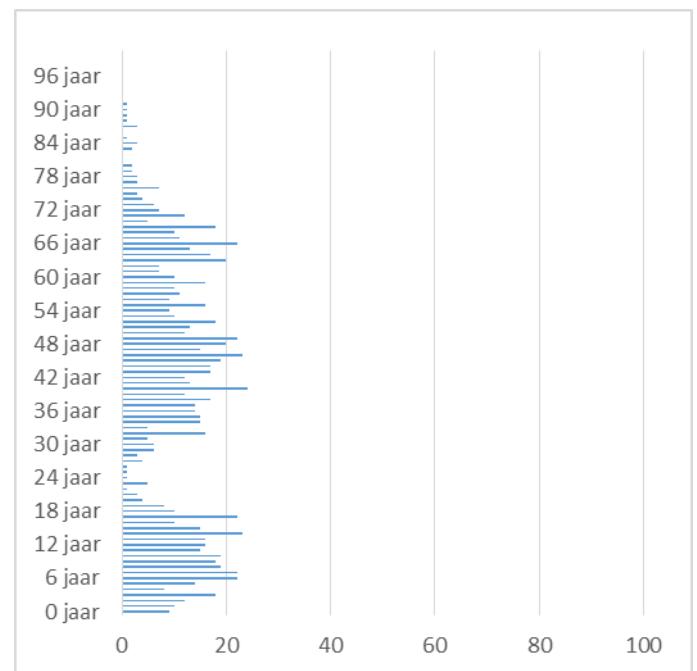
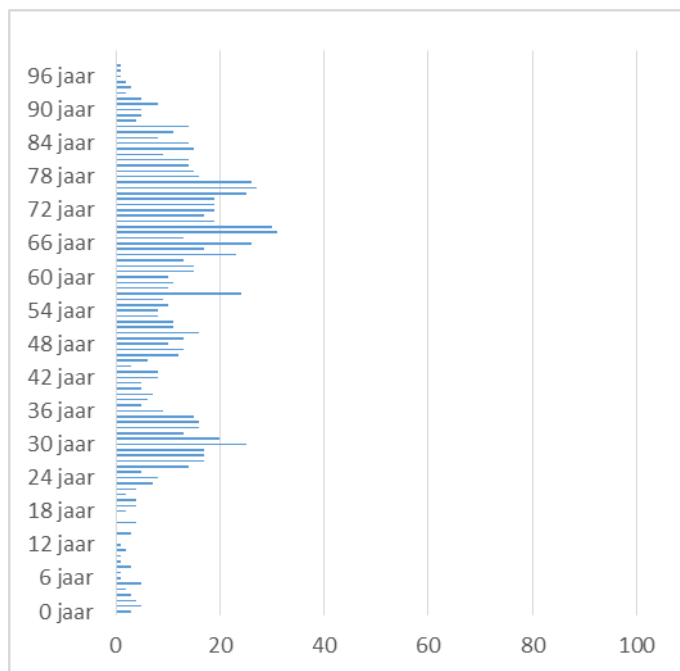

Figuur 3 Leeftijdopbouw Zijlwijk-Noord

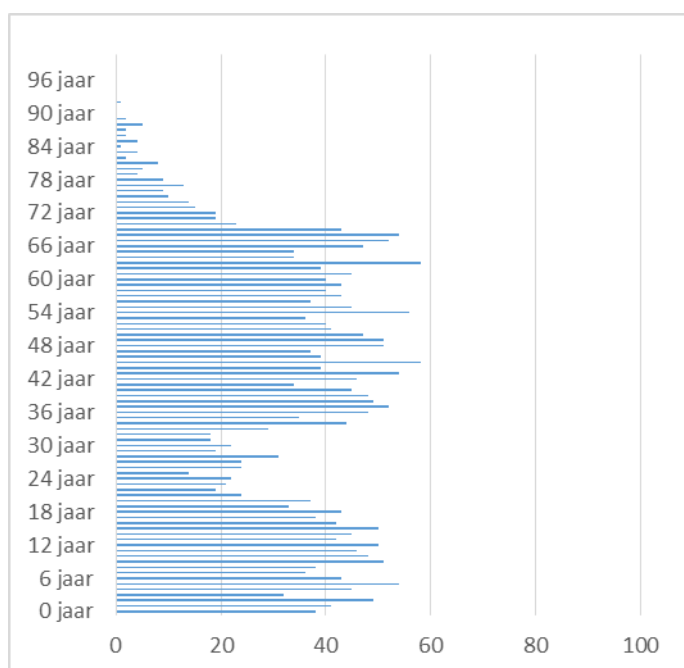
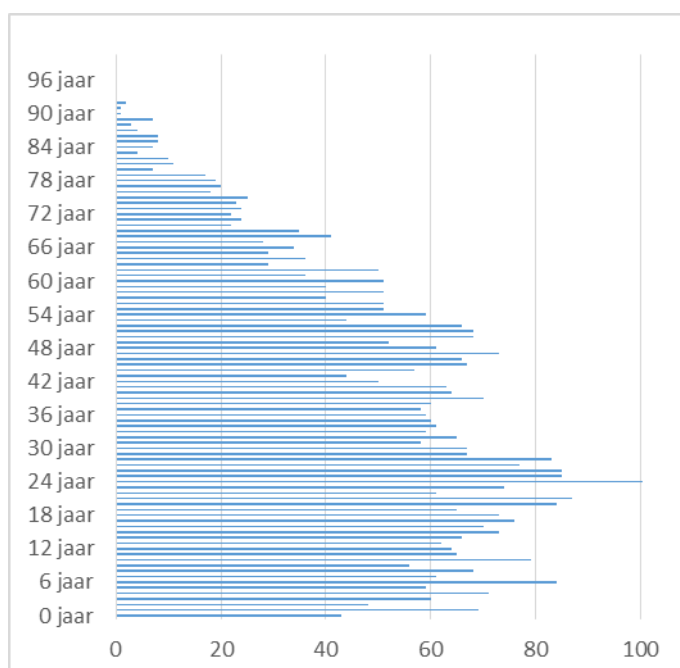

De grafieken bevestigen dat in beide Zijlwijk buurten relatief veel ouderen wonen.

Figuur 4 Leeftijdopbouw Merenwijk-Centrum **Figuur 5** Leeftijdopbouw Leedewijk-Zuid

Merenwijk-Centrum en Leedewijk-Zuid zijn in bewonersaantallen de kleinste buurten van de Merenwijk. Het centrum van de Merenwijk is net als de Zijlwijken relatief vergrijsd. Er wonen hier bovendien vrijwel geen kinderen. Leedewijk-Zuid kent een meer gelijkmatige leeftijdsopbouw.

Figuur 6 Leeftijdsopbouw Leedewijk-Noord**Figuur 7** Leeftijdsopbouw Slaaghwijk

De Leedewijk-Noord lijkt qua profiel enigszins op de Zijlwijk-buurt, zij het dat deze buurt (nog) niet een grote piek heeft in het aantal 65+'ers. De Donken-Horsten-Rodes is en blijft de jongste buurt van de Merenwijk.

De Merenwijk is sinds enige jaren de meest vergrijsde wijk van Leiden – gekeken naar het aantal bewoners van 65 jaar en ouder. Enigszins paradoxaal: de Merenwijk is tevens de wijk waar relatief de meeste kinderen wonen. We zagen in voorgaande grafieken al dat dit sterk samenhangt met de kinderrijke Slaaghwijk.

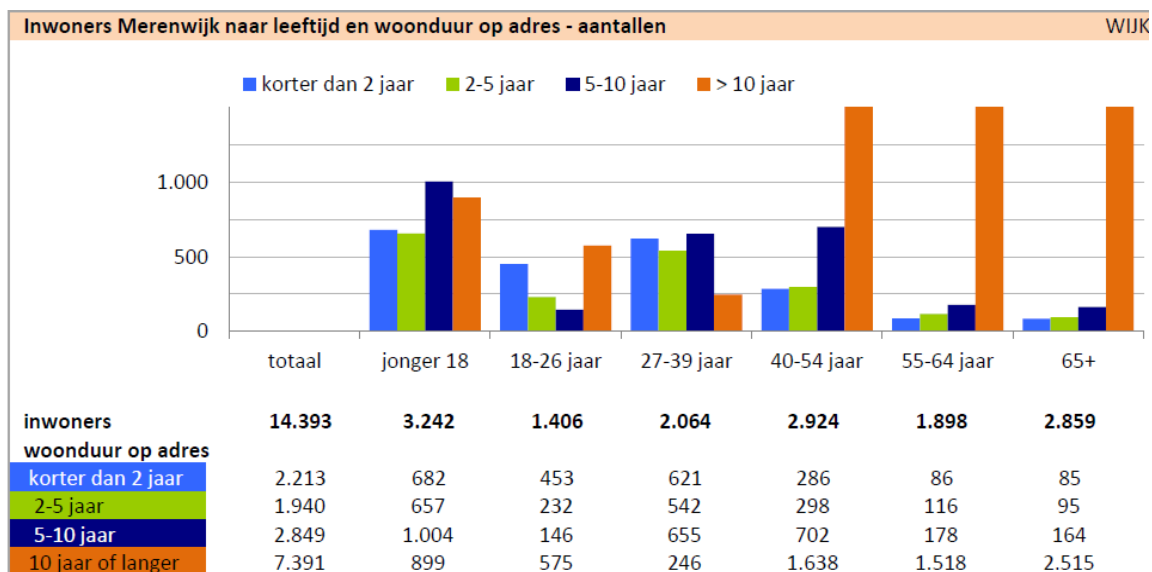
Tabel 10 Relatieve leeftijdsverdeling per wijk (2016)

	0 - 17	18 - 26	27 - 39	40 -54	55 -64	65 -74	75+
Binnenstad-Zuid	6,5%	41,8%	23,8%	13,1%	7,5%	5,0%	2,3%
Binnenstad-Noord	9,0%	33,9%	25,5%	16,3%	8,0%	5,2%	2,2%
Leiden Noord	18,8%	16,1%	23,7%	19,8%	10,2%	6,3%	5,1%
Roodenburgerdistrict	21,1%	13,9%	16,0%	22,4%	11,7%	8,9%	6,0%
Leiden Zuid	15,6%	17,0%	19,0%	19,1%	11,3%	8,2%	9,8%
Morsdistrict	16,3%	16,1%	20,2%	18,3%	11,2%	9,7%	8,1%
Boerhaave	15,6%	29,3%	15,9%	16,0%	10,8%	8,4%	4,1%
Merenwijk	22,9%	9,5%	14,6%	20,5%	13,2%	13,2%	6,1%
Stevenshof	18,9%	11,5%	12,1%	25,3%	17,5%	9,2%	5,5%

Bron: Gemeente Leiden.

De woonduur van de meeste bewoners in de Merenwijk is relatief lang. Meer dan de helft van alle bewoners woont al 10 jaar of langer in de wijk. Dat verklaart ook de gestage transformatie van de voormalige gezinswijk. Een lange woonduur van de huidige bewoners betekent weinig aanbod aan woonruimte voor nieuwkomers. Nieuwe (jonge) koppels en gezinnen kunnen moeilijk een plek in de Merenwijk verwerven.

Figuur 8 Woonduur inwoners Merenwijk – naar leeftijd (2017)

Bron: Sociaal Wijkprofiel, Gemeente Leiden.

Het aantal verhuizingen van en naar de Merenwijk is dan ook beperkt. Strikt rekenkundig gezien – we berekenen na hoeveel jaar de nieuwkomers de totale populatieomvang hebben aangevuld – doet de Merenwijk er ruim vijftien jaar over om zichzelf te vervangen. Alleen de Stevenshof doet er nog langer over. In onderstaande tabel het aantal vestigers en vertrekkers in de Leidse wijken van de afgelopen tien jaar.

Tabel 11 Verhuizingen per wijk (2007-2016)

	Aantal nieuwkomers	Aantal vertrekkers	Totaal aantal inwoners (2016)	Rekenkundige vervangingssnelheid
Binnenstad-Zuid	20.108	20.004	8.521	4,2 jaar
Binnenstad-Noord	34.293	34.807	15.257	4,4 jaar
Leiden Noord	20.261	18.925	14.306	7,1 jaar
Roodenburgerdistrict	21.071	18.890	21.123	10,0 jaar
Bos- en Gasthuisdistrict	25.137	23.976	19.985	8,0 jaar
Morsdistrict	15.232	15.226	11.299	7,4 jaar
Boerhaave	8.186	7.990	4.422	5,4 jaar
Merenwijk	10.559	11.857	14.422	13,7 jaar
Stevenshof	6.581	8.371	11.289	17,2 jaar

Bron: Gemeente Leiden. Bewerking Blaauwberg.

Tot besluit van dit demografisch overzicht nog een tabel over de huishoudsamenstelling naar wijk. Het aantal gezinnen in de Merenwijk is nog steeds hoog ten opzichte van diverse andere wijken. Dit aantal is echter ook gestaag aan het afnemen.

Tabel 12 Huishoudkenmerken naar wijk (in % totaal aantal huishoudens, 2015)

	Studenten	Eénpersoons	Paar	Gezin	Eénoudergezin	Overig
Binnenstad-Zuid	41%	36%	14%	5%	2%	1%
Binnenstad-Noord	31%	40%	15%	8%	4%	3%
Leiden Noord	12%	38%	20%	19%	8%	4%
Roodenburgerdistrict	7%	34%	25%	25%	6%	3%
Leiden Zuid	15%	38%	20%	16%	6%	5%
Morsdistrict	9%	37%	25%	18%	7%	4%
Boerhaave	45%	20%	17%	15%	2%	1%
Merenwijk	3%	30%	29%	29%	7%	2%

Stevenshof	1%	25%	30%	35%	6%	1%
-------------------	----	-----	-----	-----	----	----

Bron: Gemeente Leiden.

Gegevens woningbouwcorporaties

We kijken vervolgens naar enkele gegevens die ons zijn aangeleverd door de woningbouwcorporaties. Om te beginnen de complexen van De Sleutels en Ons Doel.

Tabel 13 Woonduur bewoners complexen De Sleutels (2016) en Ons Doel (2015)

	0 t/m 4 jaar	5 t/m 9 jaar	10 t/m 20 jaar	> 20 jaar	Totaal
De Sleutels					
Verspreide woningen Zijlwijk-Noord ²	5	0	2	70	79
Pelmolen / Poldermolen / Stellingmolen	107	55	66	38	266
Buizerdhorst / Valkenhorst	36	29	28	42	135
Ons Doel					
De Rodes	14	31	62	134	241

Bron: De Sleutels en Ons Doel.

De woonduur van bewoners in met name de Molens (Merenwijk-Centrum) en de Horsten is relatief laag. Er wordt veel verhuisd van en naar de complexen. Bij de eengezinswoningen in de Rodes is de woonduur weer veel langer, evenals bij de verspreide woningen in Zijlwijk-Noord.

Tabel 14 Leeftijd hoofdhouders complexen De Sleutels (2016) en Ons Doel (2015)

	T/m 34 jaar	35 – 54 jaar	55 – 64 jaar	65 – 74 jaar	75+	Totaal
De Sleutels						
Verspreide woningen Zijlwijk-Noord	1	8	14	31	23	79
Pelmolen / Poldermolen / Stellingmolen	0	15	56	78	117	266
Buizerdhorst / Valkenhorst	18	58	23	23	12	135
Ons Doel						
De Rodes	1	91	53	50	43	241

Bron: De Sleutels en Ons Doel.

In de Molens is de gemiddelde leeftijd – naar verwachting – hoog. Een groot deel van de mutaties in deze panden heeft waarschijnlijk te maken met natuurlijk verloop: overlijden of verhuizing naar een verpleeghuis. In de Horsten wonen meer jonge bewoners.

Tabel 15 Aantal huurappartementen Portaal in Slaaghwijk (2011 – 2014)

	2011	2012	2013	2014
Condorhorst	63	61	57	54
Arendshorst	36	34	29	29
Sperwerhorst	327	327	327	327
Merendonk	74	69	64	62
Zijldonk	64	58	56	55

Bron: Portaal (2015).

In de periode van 2011 tot 2014 zijn er verschillende appartementen in de Slaaghwijk verkocht, zoals we ook terugzien in de cijfers van Portaal.

² Samenvoeging van complexen: Aalscholveroord, Eendenzijde, Eiberoord, Fazantenhoek, Ganzenzyde, Gruttohoek, Kievitshoek, Koekoeksplaats, Kwartelhoek, Lepelaarsoord, Meeuwenzyde, Mussenplaats, Patryzenhoek, Putterplaats, Roekenplaats en Snippenhoek.

Tabel 16 Mutatiegraad complexen Portaal (2011 – 2014)

	2011	2012	2013	2014
Condorhorst	4,8%	3,3%	5,3%	7,4%
Arendshorst	5,6%	11,8%	6,9%	0%
Sperwerhorst	5,5%	9,2%	7,6%	8,9%
Merendonk	8,1%	11,6%	4,7%	3,2%
Zijldonk	12,5%	6,9%	3,6%	0,0%

Bron: Portaal (2015).

De mutatiegraad in deze flats is relatief hoog, hoewel er veel schommelingen zijn van jaar tot jaar.

Inkomen en arbeid: een draagkrachtige populatie

De Merenwijk kent een beperkte werkgelegenheidsfunctie zoals ook onderstaande tabel duidelijk maakt. De Merenwijk is een forensenwijk. Het werk voor de meeste Merenwijkers vindt buiten de wijk en vaak buiten de stad plaats.

Tabel 17 Aantal werkzame personen in de wijk (2016)

	Aantal inwoners 20 – 64 jaar	Aantal arbeidsplaatsen	Aantal vestigingen	Aantal banen per 100 inwoners
Binnenstad-Zuid	7.341	5.240	991	71
Binnenstad-Noord	12.765	8.181	1.564	64
Stationsdistrict	1.598	5.642	269	353
Leiden Noord	9.991	2.646	747	26
Roodenburgerdistrict	13.506	7.753	1.551	57
Leiden Zuid	13.427	6.256	1.156	47
Morsdistrict	7.446	6.183	597	83
Boerhaave	3.183	21.897	504	688
Merenwijk	8.343	2.263	739	27
Stevenshof	7.492	1.476	546	20

Bron: Gemeente Leiden.

Het gemiddelde inkomensniveau in de Merenwijk is hoog ten opzichte van het stadse en landelijke gemiddelde. Enkel het inkomensniveau in de Slaaghwijk en in iets mindere mate Merenwijk-Centrum blijft daar bij achter.

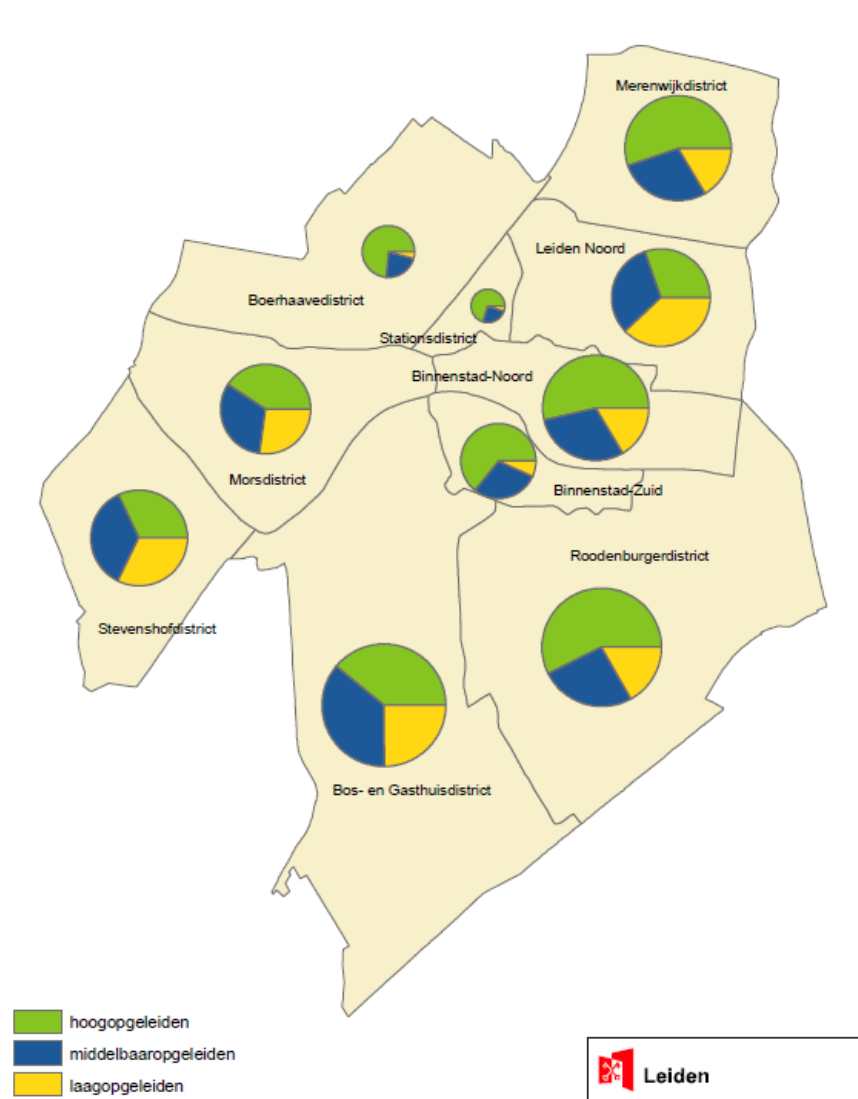
Tabel 18 Inkomens per buurt (2014)

	Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen	Gestandaardiseerd huishoudinkomen verdeeld naar inkomensgroepen (in € per jaar)				
		Tot 15.400	15.400 tot 19.300	19.300 tot 24.100	24.100 tot 31.200	> 31.200
Zijlwijk-Zuid	€ 38.000	5%	5%	11%	24%	55%
Zijlwijk-Noord	€ 31.400	7%	10%	19%	27%	37%
Merenwijk-Centrum	€ 22.400	21%	28%	19%	20%	12%
Leedewijk-Zuid	€ 30.900	8%	8%	17%	31%	36%
Leedewijk-Noord	€ 32.900	7%	10%	16%	27%	41%
Slaaghwijk	€ 19.800	32%	25%	20%	17%	6%
Leiden	€ 26.000	22%	18%	18%	19%	24%
Nederland	€ 25.400	20%	20%	20%	20%	20%

Bron: Gemeente Leiden.

Deze inkomens worden als gezegd voornamelijk buiten de stad verdiend, met over het algemeen vrij hooggeschoolde arbeid. Het opleidingsniveau van veel Merenwijkers is dan ook relatief hoog. We beschikken niet over recentere metingen maar de Gemeente Leiden becijferde in 2006 dat circa 55% van de Merenwijkers hoogopgeleid is. Dat is een wijkgemiddelde inclusief de Slaagwijk en Merenwijk-centrum.. Naar alle waarschijnlijkheid ligt het aantal hoogopgeleiden in de Zijl- en Leedewijken nog een stuk hoger.

Figuur 9 Opleidingsniveau Leiden naar wijk (2006)

Bron: Gemeente Leiden

We zien de verschillen tussen de Slaagwijk en de rest van de wijk tevens terug indien we een blik werpen op de vastgoedwaardes.

Tabel 19 Woningen en woningwaarde per buurt (2016)

	Aantal woningen	Gemiddelde woz-waarde
Zijlwijk-Zuid	974	€ 316.000
Zijlwijk-Noord	1.064	€ 257.000

Merenwijk-Centrum	787	€ 127.000
Leedewijk-Zuid	355	€ 239.000
Leedewijk-Noord	1.140	€ 258.000
Slaaghwijk	1.770	€ 141.000
Merenwijk	6.090	€ 216.000
Leiden	56.636	€ 206.000

Bron: Gemeente Leiden.

Hetzelfde geldt wanneer we kijken naar de eigendomssituatie van de woningen. De appartementen in de Slaaghwijk en Merenwijk-Centrum worden voornamelijk te huur aangeboden (veelal sociale huur). In de rest van de Merenwijk vinden we vooral koopwoningen.

Tabel 20 Eigendom woningen per buurt (2016)

	Percentage koopwoningen	Aantal koopwoningen	Aantal huurwoningen
Zijlwijk-Zuid	95%	921	48
Zijlwijk-Noord	82%	869	191
Merenwijk-Centrum	24%	189	599
Leedewijk-Zuid	81%	287	67
Leedewijk-Noord	75%	846	282
Slaaghwijk	28%	491	1.263
Merenwijk	59%	3.603	2.450

Bron: Gemeente Leiden.

We gaan verder met een overzicht van het gebruik van inkomensondersteunende en arbeidsgerelateerde voorzieningen. Te beginnen met de werkloosheid- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen.

Tabel 21 Percentage volwassenen met een ww- of ao-uitkering per buurt (2015)

	ww- uitkering	Ao uitkering
Zijlwijk-Zuid	2,2%	4,3%
Zijlwijk-Noord	2,3%	4,5%
Merenwijk-Centrum	5,7%	7,6%
Leedewijk-Zuid	3,7%	3,7%
Leedewijk-Noord	3,4%	3,4%
Slaaghwijk	4,2%	8,4%
Leiden	3,0%	5,4%

Bron: Gemeente Leiden.

We vervolgen met een overzicht van de bijstandsuitkeringen. Meer dan driekwart van de bijstandsgerechtigden in de Merenwijk woont in de Slaaghwijk.

Tabel 22 Aantal bijstandsgerechtigden per buurt (2010-2017)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Zijlwijk-Zuid	3	3	3	3	4	3	6	6
Zijlwijk-Noord	11	12	11	13	15	17	20	17
Merenwijk-Centrum	18	26	26	26	29	36	43	43
Leedewijk-Zuid	0	1	1	1	1	1	1	0
Leedewijk-Noord	4	8	9	16	14	20	12	13
Slaaghwijk	260	258	280	280	306	281	314	321

Bron: Gemeente Leiden.

Zorg en gezondheid: een geconcentreerde draaglast

De Merenwijk beschikt dus over een draagkrachtige over het algemeen zelfredzame populatie. De sociaalmaatschappelijke draaglast is geconcentreerd over twee groepen: de Slaaghwijk-bewoners en de hulpbehoevende ouderen (voornamelijk in Merenwijk-centrum).

Om te beginnen de Slaaghwijk populatie. We zagen al dat het gebruik van sociale regelingen in dit deel van de wijk een stuk hoger is. Ook wanneer we kijken naar het gebruik van voorzieningen als sociaal maatschappelijk werk, de gezondheidssituatie en het gebruik van psychiatrische begeleiding valt het verschil direct op. We beperken ons tot twee tabellen.

Te beginnen met het aantal casussen van Kwadraad – sociaal maatschappelijk werk – per buurt.

Tabel 23 Aantal casussen Kwadraad per buurt (2013)

	Relationele problemen	Sociaalmateriële problemen	Sociaalpsychische en gezondheidsproblemen	Totaal aantal casussen
Zijlwijk-Zuid	10	3	12	25
Zijlwijk-Noord	26	7	6	39
Merenwijk-Centrum	3	3	5	11
Leedewijk-Zuid	3	0	1	4
Leedewijk-Noord	12	5	12	29
Slaaghwijk	47	91	44	182

Bron: Kwadraad.

Daarnaast beschikken we over gegevens van GGZ Rivierduinen – een momentopname in 2014.

Tabel 24 Aantal casussen GGZ Rivierduinen per buurt (2014)

	Kortlopend	Langdurige zorg	Totaal
Zijlwijk-Zuid	15	5	20
Zijlwijk-Noord	19	6	25
Merenwijk-Centrum	11	3	14
Leedewijk-Zuid	5	2	7
Leedewijk-Noord	23	5	28
Slaaghwijk	86	17	103

Bron: GGZ Rivierduinen

Tot slot nog enkele gegevens ten aanzien van de gezondheidssituatie in de Merenwijk. Om te beginnen het gebruik van wmo voorzieningen.

Tabel 25 Wmo gebruik per wijk naar leeftijd (2016)

	0 – 39	40 – 54	55 – 64	65 – 74	75 – 84	85+	Totaal
Binnenstad-Zuid	33	15	20	33	39	29	169
Binnenstad-Noord	83	95	73	78	99	41	469
Leiden Noord	122	121	120	162	232	157	914
Roodenburgerdistrict	124	96	77	111	220	228	856
Leiden Zuid	126	156	128	195	455	455	1.515
Morsdistrict	72	63	75	134	202	205	751
Boerhaave	20	4	10	26	24	18	102
Merenwijk	58	78	67	119	145	105	572
Stevenshof	37	38	64	79	174	94	486

Bron: Gemeente Leiden.

Net als in de andere Leidse wijken is het gebruik van wmo-voorzieningen onder ouderen het hoogst.

Tabel 26 Aantal wmo-gebruikers per leeftijdscategorie (in aantallen en percentages, 2016)

	Aantal wmo gebruikers	In % leeftijdsgroep
0 tot 65 jaar	203	1,7%
65 tot 74 jaar	119	6,3%
75 – 84 jaar	145	20,5%

85+	105	62,9%
------------	-----	-------

Bron: Gemeente Leiden.

In vergelijking met de andere Leidse wijken is het wmo-gebruik onder de ouderen tot 85 jaar relatief laag. Het zijn vooral de wijken met een grotere laagopgeleide populatie – Leiden Noord, Morsdistrict, Leiden Zuid – waar het gebruik onder de groep tot 85 jaar hoger ligt. Na het 85^e levensjaar nemen de gezondheidsverschillen tussen laag- en hoogopgeleiden gestaag af wat zich ook vertaalt in het wmo gebruik.

Tabel 27 Relatief wmo-gebruik naar leeftijdscategorie per wijk (2016)

	0 tot 65 jaar	65 – 74 jaar	75 -84 jaar	85+
Binnenstad-Zuid	0,9%	7,7%	27%	57%
Binnenstad-Noord	1,8%	9,9%	35%	73%
Leiden Noord	2,9%	18,1%	46%	71%
Roodenburgerdistrict	1,7%	5,9%	25%	61%
Leiden Zuid	2,4%	11,7%	38%	68%
Morsdistrict	2,3%	12,3%	34%	63%
Boerhaave	0,9%	7,0%	17%	45%
Merenwijk	1,7%	6,3%	21%	63%
Stevenshof	1,4%	7,6%	36%	69%

Bron: Gemeente Leiden.

Daarnaast hebben we nog een overzicht van het wmo-gebruik per buurt (zoals opgenomen in de hoofdtekst). We kunnen daarin een splitsing maken van het gebruik onder ouderen en alle bewoners onder de 65 jaar.

Tabel 28 Gebruik wmo-voorzieningen per buurt (2017)

	Aantal wmo-gebruikers < 65 jaar	Aantal wmo-gebruikers < 65 jaar in percentage	Aantal wmo-gebruikers 65+	Aantal wmo-gebruikers 65+ in percentage
Zijlwijk-Zuid	14	1%	26	4%
Zijlwijk-Noord	25	1%	49	7%
Merenwijk Centrum	16	3%	149	32%
Leedewijk-Zuid	7	1%	14	9%
Leedewijk-Noord	15	1%	25	6%
Slaaghwijk	125	3%	117	25%
Merenwijk	202	1,8%	380	13%
Leiden		1,9%		22%

Bron: Gemeente Leiden

Een andere voorziening waarbij het gebruik onder ouderen relatief hoog is, is de awbz. We kijken naar het totaal aantal awbz-cliënten in de Merenwijk onderverdeeld in cliëntgroepen.

Tabel 29 AWBZ gebruik Merenwijk naar cliëntengroep

	2014	2015
Somatisch tot 65 jaar ³	30	25
Somatisch 65 tot 74 jaar	35	35
Somatisch 75 jaar en ouder	135	125
Psychogeriatrisch (dementie)	35	40
Psychiatrisch (18+)	80	95
Verstandelijk gehandicapt tot 18 jaar	20	25
Verstandelijk gehandicapt 18+	60	55
Zintuigelijke handicap	5	5
Lichamelijke handicap	30	30

³ Somatisch: zorg bij chronisch lichamelijke ziektes zoals longziektes, kanker, beroerte, Parkinson.

Bron: CIZ Basisadministratie (2015).

Kinderen en jeugd

Tot slot nog een aantal gegevens over de kinderen en jeugd in de Merenwijk. Om te beginnen kijken we naar het opleidingsniveau dat zij volgen. Dat is in de Merenwijk hoog ten opzichte van veel andere wijken.

Tabel 30 Opleiding voortgezet onderwijs scholieren (2014/2015)

	Brugjaar	Praktijkonderwijs	Vmbo	Havo	Vwo
Binnenstad	14%	2%	21%	20%	43%
Leiden Noord / Boerhaave	14%	5%	37%	13%	31%
Roodenburgerdistrict	13%	2%	15%	18%	52%
Leiden Zuid	12%	3%	41%	18%	26%
Morsdistrict	15%	3%	34%	22%	27%
Merenwijk	13%	3%	27%	17%	40%
Stevenshof	11%	3%	35%	22%	29%
Leiden	13%	3%	29%	18%	37%
Hollands Midden	15%	3%	34%	20%	28%

Bron: Gebiedsprofielen GGD Hollands Midden (2016).

Onderstaande een overzicht van het aantal leerlingen per basisschool. Daarnaast kijken we naar het aantal 'gewichtskinderen' in groep. Deze groep kinderen valt onder de officiële (landelijke) gewichtenregeling. Er wordt ingeschat dat zij een verhoogd risico hebben op onderwijsachterstand op jonge leeftijd doordat één of beide ouders laagopgeleid zijn. We zien dat met name op de Brede School veel gewichtskinderen zitten.

Tabel 31 Aantal leerlingen per basisschoollocatie incl. cito scores (2015/2016)

	Aantal leerlingen	Aantal gewichtenleerlingen (groep 8)
De Tweemaster	331	3%
De Zijlwijkschool	328	9%
De Dukdalf	317	13%
De Meerpaal	225	22%
Brede School Merenwijk	124	65%

Bron: Scholen op de Kaart

We kunnen daarnaast nagaan hoeveel leerlingen in de eigen wijk naar school gaat.

Tabel 32 Aantal leerlingen en percentage dat in eigen wijk naar school gaat, per wijk (2010-2013)

	Aantal leerlingen			% in eigen wijk naar school		
	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Binnenstad	704	712	695	29,8%	29,2%	27,9%
Leiden Noord	933	973	1008	64,6%	62,5%	60,4%
Roodenburger district	1863	1908	1899	90,2%	91,0%	92,2%
Leiden Zuid	1074	1053	1040	54,5%	50,8%	46,3%
Morsdistrict	659	689	690	62,2%	62,1%	61,9%
Boerhaave	287	283	279	98,3%	95,4%	95,7%
Merenwijk	1510	1458	1463	91,5%	90,3%	90,1%
Stevenshof	987	939	887	95,3%	94,4%	94,8%

Bron: Plato Onderwijsmonitor

We beschikken daarnaast over – wat gedateerde – cijfers van het aantal gewichtenkinderen per wijk. Dat is in de Merenwijk relatief hoog, wat in hoge mate bepaald wordt door de kinderrijke Slaaghwijk.

Tabel 33 Gewichtenkinderen naar wijk

	Aantal gewichtenkinderen		
	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Binnenstad-Zuid	5	6	4
Binnenstad-Noord	70	74	70
Leiden Noord	269	317	278
Roodenburger district	73	74	64
Leiden Zuid	246	230	189
Morsdistrict	118	144	126
Boerhaave	2	2	4
Merenwijk	231	262	249
Stevenshof	77	76	57

Bron: Plato Onderwijsmonitor

Tot slot beschikken we over een aantal gezondheid- en onderwijsgegevens van jongeren uit de GGD peiling. De resultaten in de Merenwijk wijken niet significant af van die in de rest van Leiden.

Tabel 34 Resultaten GGD jongerenpeiling 2013 (jongeren 11 – 18)

	Merenwijk	Leiden
Aantal jongeren met meer dan 2 langdurige aandoeningen	12%	12%
Aantal jongeren sterk belemmerd door aandoening / allergie	9%	8%
Jongeren met hoog risico psychosociale problemen	4%	5%
Jongeren die minimaal één dag hebben gespijbeld in afgelopen vier weken	2%	3%
Aantal jongeren dat wordt gepest	19%	20%
Aantal jongeren ooit mishandeld door volwassene	3%	4%
Aantal jongeren met ongewenste seksuele ervaring met jongere	2%	4%
Aantal jongeren dat dagelijks rookt	4%	6%
Aantal jongeren dat in afgelopen vier weken minimaal vijf alcoholhoudende dranken op één avond/middag heeft gedronken	19%	22%
Aantal jongeren dat ooit hasj of wiet heeft gebruikt	9%	10%
Aantal jongeren dat ooit harddrugs heeft gebruikt	2%	2%

Bron: GGD Hollands Midden (via gebiedsprofiel 2016).

Literatuur

Dit buurtprofiel heeft geen wetenschappelijke pretenties en het is ook niet opgebouwd als een wetenschappelijk betoog. Het heeft echter wel stevige empirische wortels. De cijferreeksen en de daaruit getrokken conclusies zijn voor iedereen goed te volgen. Wie zich nader wil oriënteren op het kwalitatieve deel van de analyse, kan de volgende publicaties raadplegen.

Het boek van Arie Kortweg, '*Geschiedenis Dichtbij. De Merenwijk te Leiden voor de bouw, erna en nu*' uit 2008 is het enige boek over de geschiedenis van de Merenwijk. Het geeft een goed inzicht in de ontwerpgeschiedenis van de wijk als 'slaapwijk' en bevat veel documentatie over de gekozen woningtypes en de vroegste voorzieningen in de wijk.

De ontwerpjaren van de Merenwijk – het begin van de jaren-zestig – luidde een periode van explosieve groei van welvaart en ruimtebeslag in. Dat korte tijdvenster heeft voor het hele land – ook voor Leiden - gevolgen gehad die tot ver in de 22ste eeuw merkbaar zullen zijn. Wie de korthed van het moment en de enorme reikwijdte van de gevolgen wil voelen, kan de '*Atlas van de Verstedelijking in Nederland. 1000 jaar ruimtelijke ordening*' raadplegen (2014) en dan met nam tekst en kaartbeelden op de pagina's 236-257.

Een compacte en voor dit buurtprofiel gebruikte samenvatting van veel concepten uit de 'urban studies' (stadseconomie en stadssociologie) is te vinden in '*Made in Leiden*', een (Nederlandstalige) toekomstvisie op de Leidse binnenstad uit 2013, opgesteld door Blaauwberg in opdracht van het centrummanagement Leiden. Het rapport circuleert alleen in pdf en is aan te vragen via www.blaauwberg.nl.

Een belangrijk boek over 'economie van onderop' en over verwelkoming van nieuw talent, is '*Arrival City*' uit 2010, van de Canadese journalist Doug Saunders. Het boek legt er verschil bloot tussen Wijken van Aankomst en Wijken Steden van Bestemming en de verschillende specialisaties die bij dat verschil in identiteit horen. Het is in het Nederlands verschenen onder de verhaspelde titel 'Trek naar de stad'.

Meer achtergrond over de in hoofdstuk drie benoemde sleutelwoorden uit de 'urban studies' treft u aan in onderstaande titels.

'*Compendium for the Civic Economy*' uit 2012 is een Nederlands-Engels overzicht van definities en voorbeelden van waardeschepping via gemeenschapsprojecten, broedplaatsen en andere initiatieven uit de 'civic economy'.

Het boek '*Handmade Urbanism*' uit 2013 is het verslag van een prijsvraag van Deutsche Bank onder projecten met een zeer hoog participatiegehalte. Een van de criteria was dat de projecten niet aanvullend moesten zijn op die van de overheid (geen inspraak), maar een eigenstandige bijdrage moeten leveren aan de versterking van de ruimtelijke en economische structuur van de stad. Het is een kijk op bewonersparticipatie vanuit probleemwijken in enkele wereldsteden.

Een mooi ideeënboek over herontwikkeling van reeds bestaande ruimtes is "*De flexibele stad. Oplossingen voor leegstand en krimp*" uit 2013. Het boek draagt voorbeelden aan van globale bestemmingsplannen, duurzame oplossingen, tijdelijke oplossingen, 'bottom-up' werkwijzen, schaalverkleining, enzovoort. Anders dan de titel suggereert, komen de meeste voorbeelden niet uit krimpgebieden, maar uit transitiegebieden in de Randstad, Groningen en andere grote steden.

Van een andere orde, maar evengoed prikkelend, is het maandblad '*Monocle*'. Oppervlakkig bezien is dat een life style tijdschrift voor welvarende kenniswerkers. Wie iets beter leest, zal merken hoe snel een betrekkelijk anonieme wijk in gebieden zonder veel stadsgeschiedenis zoals de Verenigde Staten, Nieuw –Zeeland) kan transformeren tot een hippe stadswijk.

Bijlagen – bewonersavonden

Op de volgende pagina's treft u de door bewoners aangeleverde post-its aan die gedurende de bewonersavonden (11, 12, 13 en 18 april) zijn verzameld en besproken.

LEVENSLOOPBESTENDIGE WIJK

- De voorzieningen in de wijk voor de vergrijzende bevolking zouden mee moeten groeien.
- Processen stimuleren gericht op het vergroten van de sociale cohesie
- Veel auto's op straat in de Merenwijk waardoor buiten spelen lastig is
- Studenten in huis nemen
- Communicatie per generatie een andere vorm
- Meer woonvorm in de zin van appartementen creëren
- Doorschuiven van eengezinswoning naar alles 'gelijkvloers'
- Voor vergrijzende bevolking kleinere wooneenheden gekoppeld aan dagactiviteiten
- Maak een route naar de Kopermolen met verschillende rustplaatsen (bankjes) voor de senioren
- What's App Veiligheid
- Handhaving
- Werk aan voorzieningen ter voorkoming vereenzaming bv. door buurtbezoek en voor beveiliging door formeren buurtpreventie
- Gebruik vrijkomende ruimte bijv. bij opheffen of inkrimpen scholen, voor wijkinitiatieven die door vrijwilligers gerund kunnen worden
- Ouderen voor ouderen, ouderen voor jongeren
- Creëer voorzieningen die door alle generaties gebruikt en bereikt kunnen worden bijv. speelplaatsen
- Hier en daar een eengezinswoning verbouwen tot jongeren-/studentenwoning
- Flats met restaurant en zorgverlening
- Grote huizen delen of ruilen (nieuwe economie)
- Cultureel café / theater / literair/restauratie voor alle opleidingsniveaus en leeftijden
- Verzorgingshuis of appartementen voor ouderen waardoor er woningen vrijkomen voor jonge gezinnen
- Jongeren proberen te activeren om mee te denken over de ontwikkeling van de wijk (hoe bereik je ze?)
- In nieuw verkochte woningen vaak jonge gezinnen (ervaring Grassen). Geeft afwisseling van oud en jong en de vergrijzing lijkt zich zo vanzelf op te lossen
- Er zijn te weinig appartementen voor alleenstaande ouderen en oudere stellen
- Oplossen van grauwheid op sommige plekken in de wijk
- Merenwijk is beter vergelijkbaar met Leiderdorp en Oegstgeest dan met Leiden zelf. Dus niet alleen een visie op Leiden maar op de hele regio
- Graag ook wat aandacht voor de andere bewoners van de Merenwijk, namelijk de dieren en de planten
- Openbare verlichting uit de bomen halen (Broekweg)
- Bloemkoolwijken beter ontsluiten met doorgaande fietsroutes i.p.v. 'kruip-door-sluip-door'
- Directe verbinding met centrum bijv. door citybussen of stadsparkerplan
- Lost het zichzelf niet op? Er komen in plaats van ouderen vanzelf jongeren. Weliswaar in mindere mate maar dat zie je in de nieuwbouwwijken van Leiden e.o. ook.
- Meer sociaal culturele activiteiten voor alle leeftijden

- Bankjes aan de paden, ook geschikt voor rolstoelgebruikers
- Groen biedt veiligheid voor kinderen rond speelpleintje en klimbomen. Bij rigoreus snoeien is dit weg.
- Opwaarderen en verbeteren fietspadensysteem
- Meer fysieke ingrepen om Slaaghwijk te betrekken
- Duidelijk beheer van wijkpark (nieuwe bankjes, regelmatig legen prullenbak, hout netjes uit zicht stapelen)
- Vernieuwen uiterlijk bibliotheek, basisscholen, huisartsen-centra bijvoorbeeld zoals bij 'Het Gebouw' (1)
- Hangjongeren bij zichten onder de flats op de parkeerplaatsen (revolver, pistool, autoradio, gascapsules, afwerkplekken). Veiligheid en schoon. Verbod? Hangplek aanwijzen?
- Cultuur/tevredenheidsonderzoek
- Broekweg: iets doen aan het stuk waar aan beide zijden geen bebouwing is
- 's avonds de toegang tot de wijk slecht (onveilig/donker)
- Meer jong voor oud en oud voor jong
- Een prettig ontmoetingspunt om naar toe te kunnen gaan waar wat georganiseerd wordt in het centrum van de Merenwijk voor ouderen
- Maak gebruik van elkaar, leer van elkaar, complementeer elkaar
- Creëer voorzieningen voor jong en oud
- Aandacht voor vergrijzing, zorgtoegankelijkheid en rollators
- Gezondheidscentrum
- Levensloop voor scholen
- Hoe prikkel je eenzame mensen met vermogen in hun woning (nalatenschap voor hun kinderen) te kiezen voor deelbewoning zonder dat er misbruik kan ontstaan?
- Integratie Groenordhallenwijk. Jong en dynamisch en dicht bij de stad versus oud, ingeslapen en ver weg
- Er zijn jonge gezinnen in bijvoorbeeld Amsterdam die graag een huis met een tuin willen. Woningaanbod in de Merenwijk, bijvoorbeeld door makelaars, bij die groep onder de aandacht brengen?
- Uitrust van taken in een pool/bank: jij doet mijn tuinonderhoud, ik doe jouw belastingaangifte
- Schone kleinschalige werkgelegenheid (ZZP) met voorzieningen in buurtcentrum
- Woongroepen waar jong en oud samenwonen en –leven
- Marketing en ontsluiting onderdeel van Leiden
- Voor de pluriformiteit moeten de verhuismogelijkheden beter? Waarom gaan ouderen niet weg om plaats te maken voor de originele doelgroep (gezinnen)
- Pure markt (streekgebonden artikelen) op vaste frequentie van zondagen in combinatie met of juist afzonderlijk Marokkaans (per nationaliteit uit de Slaaghwijk)
- Niet alleen dag horeca, ook avondhoreca
- Kagerzoom speelt een cruciale rol in het leven van/in de Merenwijk
- Eengezinswoningen zijn merendeels privé eigendom. Dus sanering/afbraak is nauwelijks mogelijk
- Seniorenwoningen tussen eengezinswoningen
- Realiseer t.b.v. ZZP-ers een collectief kantoor in de omgeving van de Gamma (makkelijk bereikbaar, parkeerruimte vergroten)
- Meer plek voor ontmoeting bijvoorbeeld in de Kopermolen
- Plek creëren om dingen te organiseren (festival, beurs), gezamenlijke maaltijden voor verschillende doelgroepen

- Meer werk. Seniorenwoningen tussen gezinswoningen bouwen. Meer hippe horeca en uitgaansvoorzieningen
- Ouderen moeten hier kunnen blijven wonen maar betaalbaar. Begane grond en faciliteiten voor contacten
- Zijn in sommige buurten bouwkundige oplossingen mogelijk die gezamenlijk gebruik van eengezinswoningen mogelijk maken?
- Voorzieningen voor jongeren (skatepark bij de turnhal is een groot succes)
- Jeugd inzetten via scholen om contact te maken met ouder in de wijk (voorlezen of kleine klusjes doen)
- Er moet doorstroming komen. Aandacht besteden aan het bouwen van appartementen voor ouderen (bijv. Aanleunwoningen, centrale ontmoetingsplek etc.)
- Sport voor de jeugd maar ook voor ouderen. Hoeft niet grootschalig maar moet er wel zijn
- Niet alle aandacht naar vergrijzing. Jong is de toekomst; voor hen moet je juist aantrekkelijk blijven of worden
- Hou het aantrekkelijk voor jonge gezinnen. Stimuleren van doorstroom door aantrekkelijke opties in de nabijheid. Blijven investeren

HART VAN DE WIJK

- Bruine kroeg
- Absoluut geen nieuwe woontoren boven de Kopermolen
- Goede busverbinding van en naar Kopermolen
- Betere inpassing bibliotheek
- Food-square; meerder etnische restaurants bij elkaar (niet alleen fastfood)
- Kopermolen op de schop, enorm vernieuwen, ruimte voor ZZP-ers er direct boven
- Bioscoop/filmzaal (meer gebruik van de Regenboog)
- Kopermolen aantrekkelijker maken en ja, beter bereikbaar voor senioren (begaanbare routes voor rollators/scootmobiels)
- ZZP-ers of ruimte voor kunstenaars en ondernemen (samenwerken)
- Eetcafé, buitenshuis lunchen, blij met extra openingstijden
- Meer uitvalswegen
- Minder commercie op openbare plekken als bijvoorbeeld de kinderboerderij (betaald pony rijden)
- Het hart van de wijk zou zich vooral moeten openen naar de Slaaghwijk. De flats vormen een barrière
- Doorlopende groene zones dwars door de wijk, vanaf Leiden centrum tot Broek- en Simontjespolder
- Een ontmoetingshuis in het park en de Kopermolen
- Uitgebreide verbetering van het winkelcentrum met ook een restaurant
- Bibliotheek als broedplaats voor Kennis, Kunst, Cultuur en contacten
- Plein met grote gele boog soort dorpsplein van maken met behoud van epicentrum
- Specialisatie Kopermolen (energie/bio/groen/ duurzaam) naast de drie supermarkten
- Bibliotheek in het winkelcentrum, meer variatie aan goede winkels en een ruimere horeca waar je gezellig kunt zitten en lunchen voor ouderen
- Bibliotheek wordt een uitgebreide mediatheek en ontmoetingsmogelijkheden gelegen tegen het winkelcentrum aan

- Medisch centrum handhaven en koppelen aan allerlei zorgbehoeften (WMO etc.)
- Doorbraak Slaaghwijk naar buurt
- Kopermolen moet gezelliger. Een kroeg en/of een terras
- Bankjes voor ouderen om elkaar te ontmoeten
- Cultureel café voor ouderen
- Verbetering van de Kopermolen
- Centrum Kopermolen en kroeg blijven die uitbouwen richting kinderboerderij en eigen wieken. Of eigen wieken naar de Kopermolen brengen. Geeft mobiliteit en trefpunt ook voor winkeliers
- Hart van de wijk: kopermolen -vernieuwing met bibliotheek en extra woningen voor ouderen gelijkvloers
- Ontmoetingsplaatsen voor activiteiten voor ouderen Centrale plaats bijvoorbeeld in school.
- Variatie in winkelaanbod
- Goede toegankelijkheid centrale voorzieningen
- Hart van de wijk. Laat het los geeft meer vrijheid aan de winkeliers. Basiskosten naar beneden
- Activiteiten per wijk, flat waar ontmoetingen gebundeld kunnen worden
- Reguleren frietzaken. Voorzien in behoefte. Geen 3 supermarkten nodig, geen 2 drogisten nodig etc. Kapitaal moet niet bepalend zijn voor de projectontwikkelaar
- Hart van de wijk: uitbouw bibliotheek naar kennis broedplaats en ontmoetingsplek
- Wijk café
- Groen actief gebruiken
- Winkelcentrum binnenste buiten
- Zorg dat mensen elkaar ontmoeten en in gesprek raken (sociale cohesie)
- Geef ruimte en vertrouwen aan initiatieven. Zorg als gemeente slechts voor regie, faciliteit en ondersteuning
- Merenwijkers zijn ouder en individualistischer
- Meer soorten winkels in de Kopermolen (schoen, kleding, luxe artikelen, elektronica etc.) net als in de Winkelhof Leiderdorp
- Moderne, nieuwe gebouwen/uiterlijk passend bij Leiden (dus niet bij de Merenwijk) om zo de verbinding te vergroten
- Meer woningen; prima naar niet zonder goede parkeergelegenheid. Niet in de 2 aparte departementen behandelen
- Meer fietsenstallingen en meer parkeerplekken
- Werkgelegenheid focussen op duurzaamheid
- Ruimte voor ZZP'ers (seats en meet)
- Prachtig park en kinderboerderij. Goed onderhouden want het trekt veel jonge gezinnen aan
- Winkelcentrum omvormen tot koop- en verblijfscentrum
- Functie van de bibliotheek breder maken. Locatie is goed bereikbaar
- Restaurant/terras zoals de Houtkamp in Leiderdorp
- Maar centrale functie voor Bibliotheek
- Voortgezet onderwijs naar de wijk halen
- Eigen ruimte (en -ruimte) voor de kijkvereniging
- Bibliotheek, theehuis, ontmoetingsruimte en terrassen bij elkaar
- Kwaliteitsslager en viswinkel erbij (zoals vroeger)
- Hart van de wijk is geen centrum, er loopt een weg dwars doorheen
- Pizzeria en Tuin van Noord te ver weg

- Hart van de wijk; sportschool, duidelijke fietsparkeerplaatsen/meer rekken, toezicht op afvalbakken, blikvangers, cultureel centrum en promotie eigen winkels
- In Kopermolen; toiletten (voor ouderen en kinderen)
- Speelvoorzieningen in het winkelcentrum
- Geen skeelerbaan
- Geen studentenwoningen. Geeft overlast (zie Profesoren wijk)
- Hofje door/voor ouderen samen met studenten
- Ruimte voor 'losse' buurt winkels/kiosken
- Voorwaarden scheppen voor de economie (vergelijk Peerby.com /SnappCar etc.)
- Veel wijken zijn erg blank. Wat meer diversiteit zou leuk en goed zijn. Is dat te stimuleren
- Groenbeheer in je eigen nabije omgeving
- Meer mogelijkheden om beplanting/bomen te kunnen kappen/herplanten. Auto's kunnen parkeren zonder dat deze door vogels in bomen worden bevuild
- Licht toetreding in huizen voorkomen schade (omvallende/omgewaaide bomen)
- Autoluwe wijk organiseren
- Meer zicht op burgerinitiatieven in de wijk
- Winkeliers moeten zorgen dat de verpakkingen worden opgeruimd in de openbare ruimte
- Informatiepunt over: zonnepanelen, woningisolatie, warmtepompen en begeleiding bij realisatie
- Tegenhouden van voorrang bij fietsers bij toekomstige rotondes IJsselmeerlaan-Zwartemeerlaan
- Wijkpark, kinderboerderij, Broek- en Simontjespolder, recreatiegebied bij het Joppe etc. geweldig. Zuinig op zijn!
- Kinderspeelplaats
- Meer samenwerking/werkgroepen via wijkvereniging
- Vergroenen wijk. Zoveel mogelijk zo houden
- Voor slecht ter been mensen meer mogelijkheid onderweg op bankjes uit te rusten
- Meer variatie in winkels
- Voorzieningen dat de mensen hun fiets/scooter/scootmobiel voor de ingang van de Kopermolen of op het overdekte trottoir bij de Lidl neerzetten. Borden helpen niet
- Kopermolen renovatie? 150-300 appartementen erbij? Dan 300 parkeerplekken erbij!
- Meer banken in de zon.
- Electrowinkel in Kopermolen (net als vroeger)
- Park toegankelijk maken
- Kinderboerderij is een magneet die alle bevolkingsgroepen trekt, zowel autochtoon als allochtoon, zowel jong als oud. Openingstijden uitbreiden, faciliteiten versterken
- Bibliotheek op een andere plek, veel centraler en meer functies geven. Buurtcentrum op eigen wiken moet duidelijker zichtbaar worden
- Kopermolen 'hipper' maken met leuke horeca voor dag en avond. Ook jongeren als doelgroep.
- Kinderspeelplek bij het winkelcentrum
- Kopermolen openbreken (niet overdekt), meer parkeerruimte, meer kindvriendelijke horeca/ontmoetingsplekken
- Bibliotheek ontsluiten en prettigere ingang creëren
- Betere parkeergelegenheid
- De bibliotheek ligt nu zo excentrisch. Kan er niet een leestafel en een drankje in de Kopermolen komen?
- Goede horecavoorzieningen in het park. Uitbreiding van de kinderboerderij bijvoorbeeld

- Ontmoetingsruimte in de buurt van de Kopermolen 'het Gebouw' waar van alles wordt georganiseerd
- Realiseer in het wijkpark net zo'n avontuurlijke speeltuin als in de Tuin van Noord. Dat trekt Slaaghwijkers
- Breidt de overkapping van de Kopermolen uit
- Centrale plek van het park gebruiken; mensen kunnen van alle kanten komen om elkaar (vrijblijvend) te ontmoeten. Dat gebeurt nu ook maar het theehuis is vrij klein. Ik ga iedere week eten bij Resto van Harte > prima initiatief! En ik ga ieder dinsdag koffie drinken bij de 'Trotse Pauw' (kinderboerderij). Gezellig en vrijblijvend, graag zou houden of uitbreiden
- Er is geen verschil tussen kinderen en als men aan de kant van Slaaghwijk wat kan leren en andersom. Betrek de kinderkruidbestuiving in het ontwerp van de voorzieningen
- Meer groen, uitnodigende ontmoetingsruimte, duidelijke ingang bibliotheek en deze een ontmoetingsruimte laten worden
- Meer gezelligheid door bijv. Grand Café of andere voorziening waar hoogopgeleiden gezellig een special biertje kunnen drinken
- Als je het woningaanbod wilt aanpassen moet dit vooral centraal (enige beschikbare ruimte). Hier kun je dus de gewenste voorzieningen invullen (ZZP'ers, kenniswerkers, etc)
- Een in de Kopermolen geïntegreerd wijkcentrum
- Merenwijk moet groen blijven. Kinderboerderij ligt zeer centraal en heeft de belangrijkste integratie functie
- Integratie industriegebied Gamma en diverse MKB
- Focus voorbeeld Doezastraat; kwaliteitswinkels bij elkaar (winkels en parkeren)
- Bibliotheek meer integreren in de kern van de Kopermolen
- Buurtcentrum ruimer bemensen, dus geen personeel ontslaan
- Voorzieningen in de Kopermolen en er omheen
- Park loopvriendelijker, meer bankjes. Behoud huidige vriendelijke situatie
- Op Eigen Wieken en Kinderboerderij niet verplaatsen!
- Kopermolen herbouwen, combinatie met werkplekken ZZP-ers, aantrekkelijke en goedkope appartementen, ontmoetingsplek etc.
- Park verbeteren, meer open ruimte
- Eigen Wieken lijkt mij uitstekend voor nieuwe functies. Hier kan iets nieuws komen dat past in de toekomst
- Heb een rondgevraagd bij mijn burens in de noordrand; niemand heeft het gevoel dat hij moet omfietsen omdat het wijk park in de weg ligt. Wees zuinig op het groen, het is de USP van deze wijk!
- Midden in de wijk is niet echt prettig (onveilig). Waarom is de politie weg? Meer surveilleren
- Vroeger was er een dijk. Die is afgegraven. De scheiding Slaaghwijk-Merenwijk is alleen nog een sociaal-psychologische
- Voor de vitaliteit is beweging van belang. Ik wil graag een taichi-plein en veel promenades geschikt voor rollators. Veel meer wandelpaden
- Moderniseren van de Kopermolen
- Meer centrale plek dan allemaal kleinere plekken. Overzichtelijker voor mensen

ALGEMEEN / OVERIG

- Bloemkoolwijk is wat mij betreft nog steeds prettig. Veel groen en veel aansluiting

- Autoluw vind ik juist een groot voordeel van de wijk. Een aantal van de basisideeën zijn nog steeds oké
- Ik weet niet of ik deze conclusies al wil overnemen als uitgangspunt
- Voor mij is het hier geen slaapwijk. Je ziet de hele dag beweging
- Merenwijk is en blijft in trek voor jonge gezinnen. Wat is het probleem?
- Rapport stelt: doorstroming in appartementen rond Kopermolen is veel hoger dan in de rest van de wijk. Ouderen 'in grote huizen' stromen niet door om dat ze niet willen, niet omdat ze niet kunnen?!? Huizen delen wordt met name belemmerd door de landelijke regelgeving
- We wonen zo mooi in het groen. Ik hoop dat het zo blijft en dat het wijkpark blijft zoals het is met veel ruimte voor bomen en vogels
- Het gevoel is er dat er een verschil is tussen mensen uit de Slaaghwijk en die uit de Merenwijk. Moet je voor volgende stappen niet eerst weten wat beide groepen bindt? Maak in de sociale wijkvoorzieningen de gelegenheid voor Merenwijkers 'to pay it forward' naar Slaaghwijkers
- Connectivity schiet 'tekort'. Hoezo? Is juist een pluspunt van de wijk. Het gevoel in een dorp naast een stad te wonen
- Bizar contrast tussen stellingname Libertas en concrete invulling. Ze streven naar meer uitwisseling tussen Slaaghwijk en Merenwijk maar helpen ondertussen in het afgelopen jaar het buurthuis effectief om zeep, terwijl het zo'n beetje het best functionerende buurtcentrum in Leiden is.
- Volgens mij gaat het allemaal vanzelf. Iedere keer staat er een huis leeg in onze straat door overlijden. Dan komen er weer jonge mensen in die het huis naar eigen smaak inrichten. Het blijft een aantrekkelijke wijk om in te wonen omdat het zo groen is. Het is dus van belang om de wijk aantrekkelijk te houden. Dan blijven de huizen aantrekkelijk voor jongeren met een kindervens
- Noodzaak voor actie (pag. 17): scenario niet ingrijpen. 1e generatie blijft wonen. Nou en? Sociaal patroon veranderd. Nou en? Wat is daar erg aan?
- Wijk voor babyboomers opgezet, nu weer aangepast i.v.m. babyboomers? Aantrekkingskracht van de wijk voor jonge gezinnen is onverminderd hoog. Niet kind met badwater weggooien! Hoezo meer reuring, meer drukte, meer verkeer? Mensen komen hierheen vanwege de rust het groen, de ruimte, ook jongeren!
- Laat de Merenwijk een fijne wijk voor ouderen zijn. Geen studenten!
- De organisatie van de participatie is van cruciaal belang. De wijkvereniging moet (beter) de initiatieven van (al bestaande) groepen steunen en geen partij wordt
- Ja, ik slaat hier erg goed (erg rustig wonen). Omschakeling hoeft niet schokkend te zijn; ik heb wel behoefte aan een prettiger winkelcentrum, meer ontmoetingsplekken en een toegankelijker en prettigere bibliotheek. Liever geen verdichting

ZELFREGIE

- Buurtappartementen, activiteiten met buurtbewoners, integratie jongeren en ouderen op straat
- Ecologische projecten, zwerfvuilproject in samenspraak met de gemeente, scholen verplichten corvee te doen aangaande zwerfvuil rond/bij de school (educatief)
- Communicatie; website, stadkrant; wijkinfo in het deel van de gemeente
- Inlooplek om koffie te drinken met lees-/groepstafel
- Communicatiegroep whatsapp
- OV-verbinding ziekenhuizen
- Kroeg bij het Broekplein
- Keerkringwinkel

- Hoe gaan we om met te lang leegstaande huizen?
- Voedselbos
- Zwerfval opruimen
- Gezonde lucht
- Zorgen voor voldoende enthousiaste vrijwilligers die voor langere periode activiteiten willen ondersteunen (sterke wijkvereniging)
- Meer eenvoudige, kleine koopwoningen voor ouderen (betaalbaar en centraal)
- Stadsdeelkantoor in de wijk
- Moderne wijkcommunicatie opzetten (online)
- Frisse lucht, groene wijk, pracht wijk
- In 2030 moet de wijk klaar zijn voor de erop volgende 15-25 jaar. Er moet wel zwaar ingezet worden op duurzaamheidstransitie v.w.b. energiegebruik en -opwekking, materiaalgebruik, sturen van kringloop, mobiliteit, biodiversiteit, klimaatadaptie (waterbeheer, bodem etc.)
- Auto's moesten vroeger op het eigen terrein staan (in veel huizen) maar tegenwoordig is alles tuin en staan veel auto's op straat. Kinderen mogen er niet meer spelen, eigenlijk zeer ernstig
- Nachtwandelingen met bejaarden om angst tegen te gaan
- Zorg collectief, meer aandacht voor fysiek beheer
- Meer studentenwoningen
- Meer levendigheid, gezelligheid en gemoedelijkheid (zoals meer rondfietsende mensen 's avonds)
- Buurthuis met activiteiten voor jong en oud
- Studentenhuis voor ouderen
- Burendag roept initiatieven op om contacten te leggen met nieuwe (jonge) bewoners
- Meer activiteiten van ouderen voor jongeren (helpen met lezen, coachen, mentorschap)
- Buurthuis voor bejaarden tegen de eenzaamheid. Op deze plek ook pakketjes ophalen, stomerij afhalen, kinderdagverblijf o.i.d.)
- Behoeftte aan ecologische initiatieven
- Kleinschalig georganiseerde burenhulp (per straat, plein)
- Behoeftte aan groen (Kagerzoom, Merenwijkpark)
- We hebben steeds problemen met de gemeente Teijlingen. Steeds weer wil de gemeente Teijlingen de Kagerzoom inrichten en wij, Merenwijkers, willen gewoon een rondje golfbaan lopen in het groen
- Sportief wandelen voor ouderen op- en rond de golfbaan
- Collectief voor duurzame energie voorziening
- Ouderen en jongeren verbinden bijvoorbeeld door het doen van (betaalde) klusjes voor ouderen
- Gebruik de angst van ouderen om over zelfregie voor zorg heen te stappen om het 'ver van mijn bed' gevoel bij oudere jongeren om te zetten in tijdige actie
- Zorgcollectief
- Duurzaamheidsprojecten
- Distributie/pakketdienst
- De bus moet weer een heel rondje gaan rijden. Als je ziek bent of niet meer kunt fietsen, dan heb je de bus als alternatief. Dit is eerder wel geweest maar nu niet meer
- Zonnepanelen per wijk (regelen/collectief)
- Actieve buurtvereniging stimuleren
- Vrijwilligersbank voor de Merenwijk, ook voor de jeugd

- Voor de Noord-Merenwijkers en vele anderen is de Kagerzoom heel belangrijk als 'ommetje' Voor de vitaliteit deze route zien annexeren (landje pik van Warmond)
- Verbinding Merenwijk-binnenstad veilig maken voor fiets, met name in de avond
- Kagerzoom is geen onzinnig project. Respecteer dit gebied als rust- en ommetje- gebied
- Multifunctioneel centrum 'bouwen'
- Horecafaciliteiten creëren
- Nieuw type huisvesting voor ouderen scheppen (meerdere ouderen bouwen een complex waarin ze samen gaan wonen)
- Huizen verbouwen geschikt voor ouderen
- Wijk mail waarbij je gebruik kan maken van elkaars diensten en elkaars producten (kleinschalig)
- Energie neutrale wijk (duurzame energie, zonnepanelen, auto delen, gezamenlijke moes-/pluk tuin)
- Betere groenvoorziening
- Oudere kunnen een belronde starten. Dat werd met succes gedaan in Stadszicht
- De Kagerzoom moet als wandel-/ommetjes-/ontmoetingsplek optimaal blijven functioneren. Geen nieuwe recreatie ondernemingen, gewoon zoals het nu is. Picknick ruimte en zwemmogelijkheden in het Joppe. Schoon houden van het eiland, rondje lopen, joggen etc.
- Meer community/samenwerking in woongemak
- Geen studentenflats
- Geen verdichting
- Geen bebouwing van het groen/wijkpark/Kagerzoom
- Geen Skatebaan bij Kagerzoom
- Geef een officiële status aan buurtcomités die het nalatenschap organiseren van vooral 80+ moet goede toegang tot het sociale wijkteam
- Buurt collectief met zorg voor burens zoals BUUV maar dan kleinschaliger
- Meer theater/cursussen etc. voor de hoger opgeleiden die niet naar de stad wil (open podium)
- Nog actievere benadering energie en isolatie
- Geen behoefte aan nog meer. Er wordt al heel veel georganiseerd door diverse instanties voor de ouderen in onze wijk
- Er wordt al veel georganiseerd door diverse instanties en vrijwilligers voor ouderen. Soms worden de mensen overvoerd